

EĞİTİM PLATFORMU

SİVİLLEŞME

Hazırlayan Av. Muharrem BALCI

Av. Muharrem BALCI

26.06.2013

EĞİTİM PLATFORMU'nun 26.06.2013 tarihinde Üsküdar Belediyesi Gençlik Merkezi'nde düzenlediği EĞİTİMDE SİVİLLEŞME ÇALIŐTAYI'nda sunulmuŐtur.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	5
TARİF VE ALGILAMA	7
SİVİLLEŞMENİN TARİHİ	9
SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI	10
MEŞRUIYET ALGISI.....	10
TOPLUMSAL MUHALEFET VE HUKUK DENETMENLİĞİ.....	11
AHİLİK ÖRNEĞİ.....	13
VAKIFLAR.....	14
Vakfin Sosyo-Psikolojik Gerekçeleri.....	14
SİVİLLEŞME ALANLARI	16
1. HUKUK.....	16
a. Bireysel ve Toplumsal Sorumluluk.....	16
b. Adanmışlık/Asketizm/Allah İçin Ne Yaptın?.....	18
c. Hukuk Formasyonu.....	19
d. Hukukun Kaynakları.....	20
e. Hukukun Temel Kavramları.....	21
e.1. Hak/Hukuk.....	22
e.2. Adalet.....	25
e.3. Özgürlük.....	27
e.4. Meşruiyet.....	32
2. SİYASET.....	34
3. ÖĞRETİM-EGİTİM-EDEBİYAT.....	35
Öğretim Kademelerine Bakış.....	38
4. EKONOMİ.....	42
5. KALKINMA.....	43
SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI	47
HUKUKİ DENETİM ARACI OLARAK STK'LAR.....	47
SİVİL İTAATSİZLİK	49
SİVİL İTAATSİZLİK KAVRAMININ MEŞRUIYETİ.....	49
SİVİL İTAATSİZLİĞİN UNSURLARI.....	49
DÜNYADA SİVİL İTAATSİZLİK ÖRNEKLERİ.....	50
TÜRKİYE'DE SİVİL İTAATSİZLİK ÖRNEKLERİ.....	52
DÖNÜŞTÜRME PROJELERİ	53
SEKÜLERLEŞTİR/TİR/ME-PROTESTANLAŞ/TİR/MA-MUHAFAZAKÂRLAŞ/TİR/MA.....	53
DİN DIŞILIK ANLAMINDA SEKÜLERLEŞ/TİR/ME.....	53
İKTİSADÎ ANLAMDA SEKÜLERLEŞ/TİR/ME.....	54
PROTESTANLAŞ/TİR/MA VE SİVİLLEŞME.....	55
MUHAFAZAKÂRLIK VE SİVİLLEŞME.....	56
SONUÇ	57
KAYNAKLAR	60

SİVİLLEŞME

GİRİŞ

İhtilal Anayasalarının ve militarizmin karşısında savunulan sivilleşmenin üzerinde çok az şey konuşuldu. 90 yıldır talip olunan Batılılaştırma projesinin militarizm yerine liberal politikalarla gerçekleştirilmesi yanılısamasını da aydınlar olarak henüz konuşamadık. Sivilleşmenin “sivil toplum”un güçlen(diril)mesi ile mümkün olabileceği de henüz tam anlamıyla aydınımızın gündemine girebilmiş değildir. Özellikle de siyasilerimizin ve cemaatleşmiş sivil toplum örgütlerimizin gündeminde ise hiç yer almamaktadır. Hâlbuki güçlü bir sivil toplum özgürlüklerin teminatı olma yolunda çok önemli bir adım olacaktır. Kendi olmayan ve kendisini her daim devletin ianesine muhtaç hisseden yardım kuruluşları, dernek, vakıf, oda, platform gibi sivil toplumu çağrıştıran zeminler, siyasi kültürün gelişimine ve arzu edilen sivilleşmeye de katkı sağlayamaz ve sağlamamaktadır da.

Türkiye'nin gündemine birazcık olsun nazar edenler görmekte dirler ki, devletin icraatları sivil toplumun gözü önünde gerçekleşmekte, sağcılaşan, düzenle düz olmaya çalışan, devletin ianeleriyle geçinen bazı STK'ların ise bu icraatlara karşı bir sözü bulunmamaktadır. Devletin, idarenin icraatlarına karşı hakkı dile getirmeye çalışanlar, cılız da olsa sivil itaatsizlik eylemleri, “sen yapma bari” ötelemesiyle susturulmaktadır.

Türkiye'de devlet gözlüğü ile bakıldığında sivil toplum kuruluşunun çok fazla olduğu görülecektir. Ancak Batı'daki durumla mukayese edildiğinde Batı'da bir kişinin birden fazla sivil toplum kuruluşu üyesi olduğu da görülecektir. Ancak sivil toplum kuruluşlarının sayısal çokluğu sivil toplumun varlığına delalet etmez. Sivil toplumun varlığı, insanların ve STK'ların devlet ile olan ilişkilerinde aranır. Örnek olarak; vakıf üniversitelerinin, birer sivil toplum kuruluşu kurumu olmalarına karşılık YÖK'e bağımlı ve devletin iki dudağı arasında olmaları sivil toplumda gelinen aşamanın göstergesidir.

Aynı şekilde birçok ticari kuruluşun, medyanın da “yandaş”, “candaş” şeklinde vasıflandırılmaları ve bu vasıflandırılmanın bu kuruluşlar tarafından da içselleştirilmesi sivil toplum-

da hangi aşamaya geldiğimizin işaretleridir. Buna karşın, hem ülke yönetimine katkı hem de özgürlüklerin teminatı olması bakımından güçlü ve devletten bağımsız bir sivil toplum çok önemli bir açılım olacaktır. Sivilleşme bakımından da, devletten bağımsız, kendi göbeğini kendisi kesebilen, ülkenin gündeminde yer alabilen sivil toplum olgusu anlamında büyük adımlar atılması gerektiği açıktır.

Türkiye’de siyasi sistem çoğulculuk ve çok partili esasa dayanmaktadır. Ancak öteden beri iktidarlar kendilerini öncekiler gibi devlet olarak görme istekleri, icraatları, ifade ve örgütlenme özgürlükleri üzerindeki sınırlamalar, farklı siyasi görüşlere tahammülsüzlükler, biber gazı ikramları, seçim barajlarının devam ettirilme düşünceleri ve daha nice uyumsuzluklar, çoğulculuğun henüz içselleştirilemediğini göstermektedir. Ayrıca, çoğunluk sisteminden anlaşılanın, çoğunluğu sağlayanın mutlak doğru düşündüğüne dair yanlış anlamadır. Allah’ın “*Asra andolsun ki insanların çoğunluğu hüsrandır.*” ayeti de hükümet-iktidar-devlet sürecinde unutulmuş görünüyor.

O halde, Türkiye’de oluşması arzu edilen sivil toplum olgusunun, yeni bir bakış açısı üzerinden yeni bir anayasa ve hepsinden önemlisi halk kitlelerinde idarenin işlem ve eylemlerine karşı bir sivil itaatsizlik bilincinin yerleştirilmesinden geçtiği açıktır. İdareye, devlete düşen de, sivil toplumun kapı kulu ve yanaşma zihniyetinden soyutlanmasını sağlayacak düzenlemeler yapmasıdır. Bunu devletten değil, devleti oluşturan kurum ve kuruluşların aramızdan çıkan yöneticilerinden beklediğimiz izahtan varestedir.

Tebliğimizde Sivilleşmede Tarif, Tarih ve Konu, Sivilleşme Alanlarını örnekleri ile birlikte ele alıp, bilahare Sivilleşmenin Konusu’nu (insan ve ilişkilerini) ve günümüz insanı üzerinde uygulanan Dönüşüm Projelerini irdelleyeceğiz. Zira sivilleşme konusu bizim için bir bilgilendirme konusu olduğu kadar eleştirel bir konudur da. İçinde eleştirilerimizi de barındırdığı için sivilleşmede bizleri bekleyen tehlikeleri, dolaylı olarak da önerilerimizi tebliğimizin son bölümüne koymuş olduk.

Tebliğimizde gerek sivilleşme alanlarına ve sonuçlarına dair tespit ve değerlendirmelerimizin, gerekse tebliğin tümü üzerinde iddia ve önermelerimizin sivilleşme alanlarından Hukuk bölümünün Özgürlük bahsinde işlediğimiz “insanın ilişkileri”ne dair görüşlerimiz kapsamında değerlendirilmesini arzu ederiz. Konumuz sivilleşme, sivilleşmenin muhatabı da bir yönüyle devlet diğer yönüyle de insan olduğuna göre insanın ilişkileri bu kapsamda başat kriterler olarak alınmıştır. Son olarak, bu Tebliğimizde ifade ettiğimiz bazı iddia ve argümanlarımız, daha önceki yıllarda birçok hukuk ve eğitim zeminlerinde sunduğumuz kitap ve tebliğlerden yararlanılarak hazırlanmıştır. Kaynakçada zikredilen tebliğlerle birlikte değerlendirilmesinde yarar umarım.

TARİF VE ALGILAMA

Genellikle siyasal sistem üzerindeki askeri vesayetini kaldırılmasını sivilleşme olarak ifade edilmektedir. Ancak sadece askeri vesayetin kalkması sivilleşme için yeterli değildir. Sivilleşme olgusundan bahsedebilmek için sivil toplum anlayışının ve olgusunun da geliştirilmesi gerekir. Aksi halde, askeri vesayeti kaldırırken, yerine göre kendisini her türlü devrim ve değişimin öncüsü sayabilecek sivil bürokratik vesayete kapı aralamış olabiliriz. O halde sivilleşmeden kastımız, sadece kurumsal ve kuramsal olarak sivilleşme değil, bilinç düzeyinde bir sivilleşmeden bahsetmemiz gerekecektir.

Sivilleşme, herhangi bir otoritenin etkisinde kalmaksızın ve belirli kalıplara sığmayacak şekilde esnek ve farklılıklara açık olma halidir. Sivilleşme sadece biçimsel bir dönüşümü değil, zihin, duygu ve davranış olmak üzerine oturtulmuş hali ifade eder.¹ Dolayısıyla sonradan kazanılan bir özellikten bahsediyoruz demektir. ‘Sonradan kazanılan’ ifadesi, sivilleşmenin bir karşıtının bulunduğunu veya sivilleşmenin bir karşıtlık üzerine kurulduğunu anlatır. Sivilleşmenin öznesi insan ve davranışları olduğuna göre, sivilleşme her tür insan için geçerli olabilecek bir kazanımdır. Bunun aksi de mümkündür. Kazanım ve karşıtlıklar söz konusu olduğunda da önümüze öğretim-eğitim sorunu gelmektedir. Bir başka ifadeyle sivilleşme bir eğitim sorunudur aynı zamanda.

Sivil toplum ve STK kavramlarına, uluslararası sistemin liberal yönlendirmesiyle değil de, sivil itaatsizliği temel alan bakış açısıyla, düzen karşıtı fakat arızî olmayan muhaliflik penceresinden, bir başka deyişle karşıtlarının kurumlarını meşrulaştırmadan bakıyoruz. **Sivil toplum bu coğrafyanın ve toplumumuzun ürettiği bir kavram değildir.** Kimilerine göre **kirlenmiş bir kavram** (Ali Bulaç), kimilerine göre **oryantalist bir kavram** (Yasin Aktay), kimilerine göre de anlamı çeşitlendirilmiş, **içinde hem sivil toplum hem uzmanlık olan tartışmalı bir kavram** (Koray Gümüş)dır.

İlahi olmayan her kavramın istendiğinde içinin farklı bir şekilde doldurulabileceği gerçeğinden de hareketle sivil toplum kavramını artık reddedilmesi mümkün olmayan, fakat içeriği değiştirilebilen bir kavram olarak kabul edebiliriz. Pragmatik olarak da değerlendirilebilecek bu bakış; red mantığı ile başa çıkamayacağımız bir kavramın içi boşaltılıp yeniden doldurularak sivil toplum çalışmalarına katkı sağlamayı ve duyarlılıkları rant beklentisi içine girmeden aslı mecrasında tutmayı sağlayabilir. Adını ve gelişini belirleme şansımız olmadığı halde her yanımızı kuşatan sivil toplum çalışmaları, toplumumuzun tarihsel gerçeklikten gelecek tasavvuruna doğru yürüyüşünde katkı sağlayan unsur haline gelebilir. Yasin Aktay’ın deyimiyle kavramı ödünç olarak kullanabiliriz.

Gönüllülük temelli sivil toplum çalışmaları sadece belirli alanlarda teşvik edilmektedir. Kotarılan siyasi ve hukuki sisteme entegre olmaya müsait olmayan yapılanmaların gönül-

¹ Rüştü YEŞİL, “Sivilleşme ve Eğitim Üzerine”, <http://www.ilkadimdergisi.net/node/1433>

lölüğü ‘sistemin olumsuzluklarına karşıtlık’ şeklinde değil, sadece insanlara yardım düzleminde tutulmaktadır. Özellikle de iktidarlar, evvelce yandaşları olan sosyal ve hayır amaçlı kurumları bu kapsamda büyütebilmektedir de. Böylece gerçekte hükümet dışı kuruluş olarak kendini tanımlayan bu yapılanmalar bir müddet sonra sadece bir hayır kurumu olarak sistemin kurumlarını meşrulaştırmada kullanılabilir. Bu belki de, sivil toplum kavramını üreten modernitenin ulus devlet bağlamında gerçekleşmesini istediği sonuçtur.

Liberal proje, özgürlüğün ve eşitliğin herkese istenildiği kadarını vermeyi amaçlayan proje olmadığı halde, özgürlük talepleriyle liberal projelerden nem’alanan sivil toplum kuruluşları, bir müddet sonra kendilerine görece özgürlük imkânı sağlayan düzenle düz olarak hayatiyetini devam ettirmektedir. Bu gelişme bir bakıma sivil toplumun kendi kendini yok etmesidir.

Sivil toplum kavramının terimsel karşılığı “non government organizations” olarak literatüre geçmiş olmakla birlikte bu kavram dilimize “**hükümet dışı örgütler**” şeklinde girmiştir. Ancak bu kavramın çevirisini “hükümete karşı örgütler” ya da “devlete karşı örgütler” olarak yapanlar da bulunmaktadır.

Bu şekilde çeviriler kavramın eleştiri nitelikli olmasına dayanmaktadır. Ancak bu çıkışın sadece devlete ve devlet işlemlerine karşı yapıldığı söylenemez. Örnek **Bergama köylülerinin** mücadelesidir. Bergama Köylüleri altın madeni işleten yabancı bir kuruluşa karşı örnek bir sivil toplum mücadelesi göstermişlerdir. Bir başka örneği de, **Tüketici Hakem Heyetlerinde** sivil toplum kuruluşlarından bir temsilcinin bulunmasıdır. Tüketici birliklerinin tüketiciler adına yürüttüğü mücadele sonuçta yasal bir zorunluğa dönüşmüş, Hakem Heyetlerine bu birliklerden birer temsilci konulması sağlanmıştır. Tüketici Hakları mücadelesini yürüten sivil toplum kuruluşları hakem heyetlerinde yer alarak, öncelikli işlevi devletin ve özel kurumların tüketici aleyhine işlem ve eylemlerine karşı mücadele iken, ikincil olarak da bir nevi devletle işbirliği yapmakta ve hatta devletin yargı işini daha iyi yapmasına yardımcı olmaktadır.

Devletin ille de yanında veya karşısında olmak gerekmez. Uzağında da olunur. STK’ların veya sivil toplum olgusu taşıyanların devlete izafeten duruşu, devletin kurumlarının yanlış yapmasını önlemek, doğru yapılanların devamlılığını sağlamak veya olası doğru yapılabileceklerin yapılmasını sağlamaktır. Bu durumda devlete karşı olmaktan veya işbirliğinden bahsedilemez. İşbirliği yapılan özne burada insandır, tüketicidir, yani hak sahibidir. Devletin hak sahipliği söz konusu değildir. Devletin sadece yükümlülükleri vardır. Vatandaşın hakları ve yükümlülükleri vardır.

İşte burada dikkat edilmesi gereken nokta bu toplulukların asıl amacının bir eleştiriye gerçekleştirmekle beraber bunun dışında toplumu geliştirecek bir takım faaliyetlerde bulunmalarının olağan olduğudur. Ayrıca eleştiri sadece devlete karşı olmaktan öte yürütme organının herhangi bir ayağına, yargı organlarının tutumuna veya bir siyasal oluşuma veyahut bir başka devlete veyahut da özel bir kuruluşa karşı da yapılabilir.

SİVİLLEŞMENİN TARİHİ

Sivilleşmenin tarihi devletin tarihi kadar eski sayılabilir. Zira devletin var olduğu yerde bir sivilleşmeden bahsedilebilir. Devlet varsa askeri ve sivil bürokrasiden, dolayısıyla bunların karşıtı olarak da sivilden, sivilleşmeden bahsedilebilir. Bu Tebliğimizde sivilleşme tarihi derken, sivilleşmenin son dönemlerde gündemimize girmesinden, bir başka deyişle askeri bürokrasinin, militarizmin ve layüs’el devletçiliğın karşıtı bir düşünce ve eylemden bahsediyor olacağız.

Batı’da 1960’lı yıllarda, bizde de 1980’lerin başında gündemimize giren ‘sivil toplum’ kavramı ve olgusu, beraberinde sivilleşmeyi de getirmiştir.

Kimileri için “bize de kumda oynayacak bir yer ayırın, kamusal alanda biz de yer alalım” anlamına gelen sivil toplum olgusu, kimileri için de, “liberal söylem ve politikaların uygulama yatağı” anlamına gelmiştir. Gelişen süreçte sivil toplum ve sivilleşme toplumda kafa karışıklığı oluşturduğu gibi, kahir ekseriyeti oluşturan Müslüman zihnin seküler dogmalarla kirletilmesine de yol açmıştır.

Sivil toplum, esas itibariyle felsefi düzlemde tartışılan bir toplum kurgusudur. Bir arayış, bir tür ütopyadır. Türkiye’de de 1980 sonrasında Batı’dan mülhem bir Sivil Toplumculuk anlayışı öncelikle entelektüel tartışmalarla kendine yer bulmaya çalışmıştır. Sivil toplum kavramı 80’lerden önce ve sonra (12 Mart, 12 Eylül) öncelikle sol entelektüellerce tartışıldı. Bu tartışmaların temel noktası politik topluma yani devlete karşı sivil toplum alanı oluşturmak konusunda yoğunlaşmaktaydı.

Esasen politik toplum ile hesaplaşmamış ya da başarısız olmuş ve itibar kaybına uğramış sol hareket yönünü siyaset dışı bir alana sivil topluma döndürmüştür.

Müslüman camiada da benzer süreç yaşanmıştır. Devletle hesaplaşma sürecinden yenilgi ile çıktığını kabullenen bazı İslamcılar sivil toplumculuğa yönelmişlerdir. Bir nevi kapitalist sistem içinde kaybolmadan yaşamaya çalışan sivil toplumculuk anlayışı, önceleri Medine Vesikası açılımları ve sistem içinde küçük de olsa bir ‘hareket alanı açma’ ve ‘sıkıntı dağıtma’ girişimleri olarak başlamıştır.

Konunun alfabesi sayılacak olan Medine Vesikası özlemleri, Özalizm ile kısmen arzuladığı hedefe yönelmiş, sistem içinde kendine yer bulmaya başladıktan sonra sistem içi araçları da kullanmayla başlayarak sistemin payandası olmaya aday hale getirilmiştir. 90’larda başlayıp özellikle de 28 Şubat sonrasında yoğunluk kazanan sivil toplum rüzgârı ise, İslamcı kesimde daha fazla tartışılır oldu ve adeta bu kesim için bir can simidi oldu.

Sözün burasında, gerçekten de temel haklar ve özgürlüklere ilişkin çalışmaları öne çıkaran ve özveri ile çalışan kurumlarımızın kendilerini STK olarak adlandırmalarına fazlaca takılmıyoruz. Ancak, sadece cemaat yapısını güçlendirmeyi hedefleyen veya politik toplum

içinde yer tutmaya çalışan veyahut da siyasi iktidarların ve iktidar yanlılarının da desteğiyle sadece hayır kurumlarına yönelik bir STK çalışmasını, ödünç kavram olarak izlemeye aldığımız STK anlayışıyla bağdaştıramadığımızın da altını çiziyoruz.

Gönüllü sosyal ve hayır amaçlı çalışmalar 1990'lara kadar sivil toplum kavramı ve olgusuyla birebir örtüşmemekle birlikte mahiyet itibariyle dernekler, vakıflar gibi yapılanmalarla hayatiyetine devam etmekteydi. Bir başka deyişle Batı formlarının vurguladığı tarza benzer bir sivil toplum tarihi bu topraklarda da vardı. Ancak bu kurumlar sivil toplum kuruluşu olarak adlandırılmıyordu. Hatta 1994'e kadar STK kavramı yoktu. Sadece dernek ve vakıf adıyla yapılan çalışmalar vardı. 1994'te Habitat'la birlikte ve özellikle 1996'da STK'ların kendi organizasyonlarıyla düzenledikleri Habitat II konferansı ile STK kavramsallaştırması ve STK'lar gündeme gelmiştir.

STK'ların gündeme gelmesiyle birlikte, geleneksel dernek ve vakıf gibi kurumlarda adlandırmada değişiklik yaşanmasına ve giderek işlevselliklerinin de farklılaştırılmasına, dolayısıyla toplumsal yapı ve siyaset tarzının da değişime uğratılmasına geçilmiştir.

80'li yıllar için ayrıca iyimser bir ifade ile açıklamak gerekirse, "sivil" kavramına tutunmak/tutulmak, biraz da askeri yönetim sonrası dönemde askeri-sivil karşıtlığından kaynaklandı. Burada Ali Yaşar Sarıbay, 1980 sürecinde toplumun depolitizasyon sürecine itildiğini, ardından 1983 genel seçimleri ile birlikte devletin toplumdaki yerinin tartışılmaya başlandığını ve devamında Türkiye'de demokrasinin yeniden tesisi için sivil toplumun var edilmesi gerektiği düşüncesiyle sivil toplum, "askeri yönetimden arındırılmış toplum" olarak anlam kazandı tespitinde bulunuyor.² Kavramın tarihsel ve felsefi bağlamından kopması da bu dönemin şartlarından kaynaklandı.³

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

MEŞRUIYET ALGISI

Sivil Toplum Kuruluşu, hukuka ve kendi sivil vicdanına karşı sorumlu, kamu vicdanınca denetlenen örgütlenmiş zeminlere verilen addır. Temel referansı gönüllülük esasına göre çalışıyor olmalarıdır. Kadim kültürümüzdeki karşılıkları "vakıf" ve "ahilik"tir.

Geleneksel dernek ve vakıfların, "emr-i bil ma'ruf, nehy-i anil münker" (iyiliği emretme, kötülükten sakındırma) ilkesiyle yaptıkları çalışmaların, bu topraklarda STK çalışmalarını önemseyen iyi niyetli yaklaşımların öncüsü olduğunu da vurguladıktan sonra, özellikle 90 sonrası dönemde sivil toplum ve STK olgusunda bir "ortaya çıkış" değil, bir "adlandırma" veya "referansta" bir değişiklik yaşandı.

² Ali Yaşar SARIBAY, *Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam*, s. 119.

³ A.g.e.

Bu referans arayışının bir nevi meşruiyet krizine çözüm olarak tercih edildiğini söyleyebiliriz. Gerçekten de sivil toplum kabulü, sol kesimin büyük bir kısmında, sol veya İslamcı kesimden gelen liberallerde ve bazı İslamcılarda “barsak temizliği” olarak adlandırılan geçmişe yönelik red olgusunun sonucu oluşmuş meşruiyet krizine bir nevi can simidi olarak gelişti.

Sivil toplum adlandırmasında yakalanan “meşruiyet” algısı, pratikte STK formunun apolitik ve tarafsız bir yapı olarak tercih edilmesi şeklinde yansımıştır. Şu an için STK’lar bazı İslamcı kesimler için bir depolitizasyon, bazı kesimler içinse sistemin içselleştirilmesi işlevi görmektedir. Ve devamında STK uygulamaları bir değiştirme/dönüştürme işlevi gördü. Geçmişteki cemaat/örgüt modelinden rantçı ve iktidar meyvelerinin bir çuvala silkelendiği STK modeline geçiş...

Türkiye pratiğinde sivilleşmenin, sivil toplumun, arzu edilen seviyeye gelemediğini söylerken dikkat çektiğimiz husus, bazı sivil görünümlü yapılanmaların iktidardan veya ranttan pay almak ya da iktidar olmak arzusu ve arayışında olduğunu gördüğümüzdenidir. Bu gelecek uyumsuzluğu yüzündendir ki devletçi/elit STK’lar vardır. Yani burada “yerel karar alma süreçlerine katılım” amacından çok politik hayata katılma, ekonomik veya siyasi bir iktidar olma ya da iktidarı sürdürme arayışı mevcuttur.⁴

Oysaki sivil toplum ne devletten nemalanmayı hedefler ne de sadece sınırlı bir kesim için hareket eder. Sivil toplum **vicdanı tüm mazlumlara, hakkı zail olmuşlara ve insanların tamamını** kapsar. Bu yüzden sivil toplum gönüllülük esasına dayanır. Ancak günümüzde gönüllülük profesyonelliğe dönüşmektedir. Buradaki profesyonellik gönüllülük esasından tamamen vazgeçilmesi anlamında olmayıp sivil toplum kuruluşlarının artık uzmanlaşmaya yöneldiğini anlamındadır. Bu **uzmanlaşma** ise sivil toplum çalışmalarını daha kaliteli hale getirmek ve daha etkili işler yapmayı sağlamak içindir. Böylece sivil toplum kuruluşları ülkemizde artık kendine has bir literatür oluşturmaya başlamış ve eylem ve işlem bazında kendi birikimlerini ortaya koymaya çalışmaktadır.

TOPLUMSAL MUHALEFET VE HUKUK DENETMENLİğİ

Sivil toplumun gayeleri ve fonksiyonları sadece demokrasiye katılım değildir. STK’ların fonksiyonları arasında demokrasiye katılmak yanında **toplumsal muhalefet** ve **hukuk denetmenliği** de vardır ve olmalıdır.

Türkiye’deki sivil toplum yapısını göz önüne alarak diyebiliriz ki Avrupa Birliği sürecinde sivil toplum kuruluşlarının daha bir önem kazanacağını ipuçları görülmektedir.

⁴ Muharrem BALCI, “Türkiye’de STK’ların Zafları ve Öneriler”, *Genç Hukukçular Hukuk Okumaları, BİRİKİMLER-II*, İstanbul 2006.

Avrupa Birliği'nin dönem sözcülerinden tutun karar organlarının temsilcilerine varıncaya kadar Türkiye'ye gelenler **sadece siyasetçilerle görüşmekle yetinmiyorlar** zaman zaman siyasetçileri de baypas edip etkili buldukları **sivil toplum örgütlerinin yöneticileri ile görüşüyorlar**. Sivil Toplumdan alınan cevaplar ve talepler doğrultusunda raporlarını kaleme alıp basına ve kamuoyuna açıklıyorlar. Elbet bu durum bazen siyasetçilerin hoşlarına gitmemektedir.

Sorun burada sivil toplum olarak kabul edilen örgütlerin ne kadar sivil toplum oldukları ile ilgilidir aslında. Zira sivil toplum örgütleri, **gönüllülük esasına dayanan** ve ortada gördüğü bir sorunu ortadan kaldırmayı/kaldırtmayı amaçlayan topluluklardır.

Ancak **28 Şubat'ta darbecilerle kol kola** gezen sivil kuruluşlar gibi şimdi de **Avrupa ile kol kola gelmeler** moda ve kârlı hale gelir olmuştur. Bu ise sivil toplulukların kendi gündemlerini ülke gündemine dayatmalarından çok koluna girdiğinin güdümünü dayatmalarına sebep olmaktadır. Bu ise bazen doğru sonuçlar doğursa da yanlış bir gidişattır. Nitekim sivil toplulukların en önemli görevi olan toplumun gerçek ihtiyacının belirlenmesinden uzaklaşmış, başkalarının toplumun neye ihtiyacı olduğunu onamaktan (doğum kontrolünün ve kürtajın desteklenmesi gibi) öteye geçememiş ve gerçek amaç ortadan kalkmıştır. Bu sonucu yıllar önce siyasetçiler, yöneticiler eliyle jakoben bir yöntemle gerçekleştirenler bu günlerde sivil toplum kuruluşları aracılığı ile yapmaktadırlar.

Ayrıca, gönüllülük esası üzerine kurulu sivil toplum çalışmaları sadece belirli alanlardaki çalışmalarda teşvik edilmektedir. İktidarlar, evvelce yandaşları olan sosyal ve hayır amaçlı kurumları büyütebilmektedirler. Böylece gerçekte hükümet dışı kuruluş olarak kendini tanımlayan bu yapılanmalar bir müddet sonra sadece bir hayır kurumu olarak **sistemin kurumlarını meşrulaştırmada** kullanılabilirler. Aynı şekilde bazı baskı grupları da aynı şekilde yandaş STK'lar oluşturabilmektedirler. Bu belki de, sivil toplum kavramını üreten modernitenin ulus devlet bağlamında gerçekleşmesini istediği sonuçtur.

Profesyonelliği esas alarak, yerel insan gücü yerine dış platformların ve örgütlerin parasal gücünü yanlarına alan STK'ların, bir müddet sonra **tabela STK'sına** dönüştüğü görülmektedir. Fakat bunun zararını bu STK'ların hinterlandlarını oluşturanlar ve onlardan beklenti içine girenler görecektir. Bu nedenle STK'ların yerel olması gerektiğine dikkat çekmek istiyoruz.

Halbuki kadim kültürümüzün kadim kurumları ahilik ve vakıflar, hiçbir şekilde devletten nem'alanmak veya siyasi veya ekonomik rant elde etmek gayesiyle değil, hatta bir meslek dayanışmasının da ötesinde toplumsal yaşamı insanlığa göstermesi bakımından örnek kuruluşlardır. Sivilleşme bahsinde gündeme getirilmeyen bu kuruluşlarla ilgili de kısmî bilgiler verebiliriz.

AHİLİK ÖRNEĞİ

“Kardeşim” anlamında “Ahi” kelimesini örgütün adı kabul eden bir anlayışın vizyonu, “hep birlikte büyük hedeflere yürümek” mantığına dayanır. Bu yürüyüşte de bireysel ve toplumsal sorumluluk anlayışı esastır.

Ahiler, varlık nedenlerine uygun davranabilmek için önce kendilerinin mükemmel olmaları gerektiğini kabul ederler. İnanırcı olmak ve hizmet edebilmek için bu gereklidir. Ahilerin vasıfları Ahiliğin tüzüğü sayılan Fütuvvetname’lerde belirlenmiştir. Buna göre Ahi:

“Huyu güzel, namaza devamlı, infak eden, babasına ihsanda ve itaatte bulunan, komşusunu ağırlayan, eline geçeni veren, işlerini güzelleştiren, sözlerinde doğru olan, ameli salih, sır saklayan, ahde vefalı, sevgiye riayet eden, doğruluk ve şeffaflık ilkesiyle muamelede bulunan, yalanı ve riyası olmayan, helal kazanç peşinde olan, harama bakmayan, halka ihsan eden, kendisinden ayrılanları dolaşan, ona vermeyene veren, zulmedeni bağışlayan, kötülük edene iyilik eden, şeriata bağlı, kardeşlerinin haklarını eda eden, komşularına karşı müsamahada bulunan, ihsanlarla keremler eyleyen (cömert), kendilerinden uzak olanı soran, yakındakini dolaşan, hastayı ziyaret edip halini hatırını soruşturan kişidir.”⁵

Ahinin üç şeyi bağlanır, üç şeyi açılır:

- Gözü, haram olan şeylere; ağız, günah olan sözlere; eli, zulümlere bağlanır.
- Kapısı, konuklara; kesesi, kardeşlerden ihtiyacı olanlara; sofrası, bütün açlara açılır.⁶

Ahiliğin geleceğe ilişkin donanımını oluşturan temel bileşenlerden birisi de “**tasarlanan gelecek**”tir. Tasarlanan gelecek, örgütün hedeflerini ifade eder. Bunun için örgüt her üyesine, bir meslek dalının yanı sıra, toplumsal değerlerle ilgili eğitim verilmesini amaçlanmıştır. Meslek sahibi olmayan bir Ahi tasavvur edilemez. Her fert becerisine göre bir mesleğin maharet ve hünelerine kazanır, iş sahibi olur ve sosyal hayata katkı sağlar. Mesleği olmayanın başkalarına faydası olmaz. Toplumun mutluluğu ve gücü, ancak her bireyin bir meslek sahibi olarak toplumsal hayata katkı sağlamasıyla mümkündür.

Şimdi akliselim Ahilik örneğini eğitim-öğretim alanına uygulamaya kalkarsa yararlı bir örnekleme yapmış olacaktır. Zira önümüzde ilkeleri belirlenmiş, yaşanmış bir misyon ve vizyon sahibi bireyler örneği ve bir meslek örgütü örneği bulunmaktadır.

⁵ <http://www.ahilik.gen.tr/>

⁶ <http://www.ahilik.gen.tr/>

VAKIFLAR⁷

Vakıf, menfaati insanlara ait olmak üzere bir malı Allah'ın mülkü hükmünde temlik ve temellükten alıkoymaktır. Vakıf vücut bulduktan sonra artık o malda vâkıfın mülkiyeti zail olmakta ve bundan sonra vakıf mal gayesine ve vakfedenin şartlarına göre idare olunması icap etmektedir. Belli bir süreye bağlanarak vakıf kurulamaz. Vakıf kurma muamelesinde süreklilik esastır.

Vakfın Sosyo-Psikolojik Gerekçeleri

- “*Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe hayra nail olamazsınız.*” (Al-i İmran Suresi, 92),
- “*Allah adl-ü ihsanla emreder.*” (Nahl Suresi, 90)
- “*Ta ki o mallar içinizde yalnızca zenginler arasında dolaşan bir şey olmasın.*” (Haşr Suresi, 59)

Vakıf kurumu insanoğlunun fitratında var olan esirgeme, koruma ve yardım etme duygularının bir ürünüdür. Fitrî olması bakımından sadece İslâm dininin dini, ahlaki temellerinden doğmuş ve sadece İslâm'a özgü bir kurum değildir, ancak Müslümanların vakıf kurumuna daha fazla sahip çıkması nedeniyle İslâm kültürüyle özdeşleştirilmiştir.

Vakıf, Müslüman'ın hayat tarzının şekillenmesindeki temel değerlerin hayata geçirilmesi, dünya görüşünün pratiğe dökülmesi anlamında hem kamu sektöründen, hem de özel sektörden farklı bir anlayışla ve nev'i şahsına münhasır bir statüde geliştirilmiş kurumdur.

Vakıf, mükemmel bir toplum yapısının nasıl oluşturulabileceğinin ipuçlarını verirken, her ferdin toplumdaki diğer fertlerden de sorumlu olduğunu, bu dünyada sadece almaya değil bir şeyler katmaya da çalışılması gerektiğini, öldükten sonra da amel defterinin açık olmasını ifade eder.

Vakıf müessesesi insanların içindeki servet teşhiri zaafını terbiye eder. Bu özelliği nedeniyle doğumdan ölüme kadar insanın fitratına uygun davranmayı ve vahiy ile terbiye edilmiş aklını kullanmasını hatırlatır. Bireysel ve toplumsal sorumluluk ekseninde “biz” olmayı, Fatiha Suresindeki, “*ıyya kena'budü ve iyyake nesta*” ayeti ile tekil olarak ama çoğul sigasıyla, tek başına olduğu hal ve zamanda bile herkes için duacı olmayı ve amel etmeyi hatırlatır. Eğitim ve öğretimde sivilleşme konusu gündemimize geldiğinde vakıf kurumu iman-amel bütünlüğünde sürekli bizi diri tutan önemli unsur olmaktadır. Çocuklarımıza ve gençlerimize vakıf bilincini vermeye çalışmamızın temel deneni budur.

Vakıflar aynı zamanda devletin insan fitratına, vatandaşının genelinin menfaatine aykırı işlem ve eylemlerinde de önemli sivil itaatsizlik kurumlarıdır. Devletin işlemlerinden za-

⁷ Sema DEFNE, “**Medeniyetin Anası ve Yaratıcısı Olarak Vakıflar**”, *BİRİKİMLER-II*, İstanbul 2006.

rar görenlerin iltica kapısı vakıflardır. Vakıflar tarih boyunca devletin mağdur ettiği insanlara yardımda yarışmışlar, kaçakların ve mahkûmların ailelerinin, devletin sanık veya suçlu ile birlikte cezalandırdığı ailelerinin mağdur olmamaları için yardımlarda bulunmuşlardır.

Vakıf kurumuna günümüzde verilen belki de en büyük zarar, vakıf ruhuna aykırı bir şekilde, sadece vakıf unvanına sahip olmak için kurulmalarıdır.

Maalesef birçok vakıf malı tabiri caizse yağma edilmiş olup, tahsis edildikleri amaçları dışında kullanılmaktadır. Günümüzdeki Veliefendi Hipodromu aslında Vakıf Gureba Hastanesine, hastalara taze sebze-meyve temini için tahsis edilmiş bir vakıf arazisidir. Şimdi ise at yarışları (şans oyunları/kumar) için kullanılmaktadır. Bezm-i Alem Valide Sultan'ın vakfiyesi olan Vakıf Gureba Hastanesi de bir vakıf olmasına rağmen uzun yıllar SSK'nın bünyesinde çalıştırılmıştır. Ayrıca çevresindeki büyük araziler zaman içinde yağma edilmiş, özel mülkiyetlere geçirilmiştir. Bu tasarruflar, devletin vakıf kurumuna yaklaşımını da açık bir şekilde sergilemektedir. Ayrıca İstanbul'un neredeyse yarıya yakın kısmı vakıf arazisi olmasına rağmen, kamu veya özel mülk olarak el değişmiştir.

Aynı şekilde günümüzde Vakıf Üniversiteleri adıyla kurulan, aslında birer özel okul şeklinde paralı hizmet veren eğitim kurumları vakıf bilincinin köreltilmesinde birer araç olarak kullanılmaktadır. Öğrencisinden eğitim-öğretim hizmeti karşılığı ücret talep ve tahsil eden kurumların vakıf olarak adlandırılması vakıf kültürümüze, inancımıza aykırıdır. Bu konu ilköğretimden itibaren çocuklarımıza ve gençlerimize –hem de bu kurumlara karşı bir sivil itaatsizlik örneği olarak– öğretilmelidir.

Vakıf müessesesi “Halka hizmet Hak'ka hizmettir” düsturunu gerçekleştiren kurumlardır. Osmanlı döneminde;

- mektep ve medreseler eliyle **dil birliği**,
- cami ve mescitler vasıtasıyla **din birliği**;
- fethedilen her yerde inşa edilen vakıf eserlerle **coğrafya birliği**;
- ortak kültürün oluşumuna ve gelişmesine sağladığı katkılarla **kültür birliği**;
- vakfiyelerin nesilden nesile aktarılmasıyla **tarih birliği**;
- toplumun tümüne hizmet götürmeyi amaç edindiğinden, **soy birliği**;
- mağdur duruma düşenlere, tabii felaketlere uğrayanlara şefkat ile hizmet götürdüğünden **kader birliği**

oluşmuştur.”⁸

⁸ Adnan ERTEM, “*Vakıf, Vakfın Menşei İle İlgili Görüşler ve Türk Toplumunda Vakıf*”.

Günümüz ve geleceğimizde eğitim-öğretimin sivilleşmesinde vakıfların ve vakıf kültürünün önemli yeri vardır ve devam ettirilmelidir. Bunun yolu da vakıflarımızın birer sivil kuruluşlar olarak kabulünden geçmektedir.

SİVİLLEŞME ALANLARI

1. HUKUK

a. Bireysel ve Toplumsal Sorumluluk⁹

Konumuzun sivilleşme olması, sivilleşmenin de sosyal-siyasal boyutlarının olması, sosyalliğin ve siyasallığın insana ilişkin ve bir düzen içinde mümkün olması, insanın da sağlıklı bir toplumda yaşayabileceği kabulleri genel geçerdir. Toplumun geçirdiği ve geçireceği aşamaları da yine diğer toplum yaşamlarından çıkarabilmekteyiz. Her türlü yaşam şartlarının bir düzen içinde olması gerektiğinden bahsettiğimizde, eğitim-öğretimin de bir hukuk toplumunda gerçekleşebileceğini de görebilmekteyiz.

Hukuk toplumunun da ancak bir “bilgi toplumu”nda gerçekleştirilebileceğine inanıyoruz. Bu inanç; hukuk bilgisinin araştırılması, geliştirilmesi ve topluma ulaştırılması safhalarını beraberinde getirmektedir. Bu nedendir ki, en küçük birim olan bireyden ve aileden başlayarak, topluma karşı sorumluluk taşıyan tüm “**kişi**” ve “**kurum**”ların, mesleklerinde veya toplumun ihtiyaç duyduğu alanlarda sürekli bilgilerini tazelemesi, geliştirmesi, yenilikleri takip etmesi, kaçınılmaz bir ihtiyaç olmaktadır. Zira toplumun içinde bunaldığı sorunları tespit etmek, bunlara çözümler üretmek, toplumun geleceği açısından herkese “**bireysel ve toplumsal**” sorumluluk yüklemektedir.

Sorumluluk taşıyan birey veya kurumlara, öncelikle bilginin kaynak olarak kullanılması ve her türlü teknolojik imkânın değerlendirilmesi görevi düşmektedir. Bilhassa yaşadığımız sekülerleşme olgusu bu görevi daha da önemli kılmaktadır. Tamamen insani değerlere ve hukuka aykırı inanç ve yorumlarla oluşturulan dayatma düzenlemeler ve parçalanmış yaşam tarzı, böyle bir ortam içinde yaşamayı zül addedenlere de kaçırılmaz bir fırsat sunmaktadır.

Toplumun inanç ve kültür yapısı ile gelenekleri ve istikbale ilişkin idealleri; toplumu bilgilendirmek için önemli referanslardır. Bu referanslar kullanılmadan yapılacak her tür düzenleme ve kurumlaşma, daha öncekiler gibi dönemsel olarak değiştirilmeye ve bozulmaya mahkûm olacaktır.

Toplumu hukuk devletine kavuşturmak için, öncelikle hukuk toplumuna geçişi sağlamayı hedef alanların, bu amaçlarını sadece sloganlarla topluma sunmaları kâfi gelmeyecektir.

⁹ Muharrem BALCI, “Hukuk Mesleği ve Misyon-Vizyon Tartışmalarında Tarihi Gerçeklikten Gelecek Tasavvuruna Süreç İşçiliği”, *BİRİKİMLER-II*.

Devleti, toplumu ve bireyi kendilerine ait olan hak ve yükümlülüklerle ulaştırma çabalarımızı; öncelikle kişiler arasında özel hukukun geliştirilmesi, bununla birlikte kamu hukukunun, özel hukuka ve temel hak ve özgürlüklere bağlılığının gerçekleştirilmesi yönünde yoğunlaştırmak zarureti vardır. Bu çabalar, neyi nasıl yaptığının farkında olanlar için, hem bir anlam ifade edecek, hem de bu gayretin sonucunda hukuk toplumunun gerçekteşmesine katkı sağlanacaktır. Tüm bu belirlemelerimiz ve taleplerimiz bireysel ve toplumsal sorumluluklar içinde bir sivilleşmeyi de beraberinde getirmektedir. Bu sivilleşmenin sivil toplumla birlikte olabileceği de izahtan varestedir.

Önemli Bir Zaaf

Bu neticelerin siyasi iktidarlar eliyle gerçekteşmesini beklemek gafleti bizden sadır olmamalıdır. AB uyumu kapsamında uyum yasaları ve bağlı hukuki düzenlemeleri yapma işlevinin sadece iktidarın öncülüğüne terk edilmesinin mahzurlarını çok açık şekilde gördük. Elbette ki siyasi irade hukuki düzenlemeleri yapacaktır. Ancak, bazen icazetlerle kurulmuş, bazen tek bir insanın iki dudağı arasına sıkışmış, bazen parti iç disiplini uğruna ilkelerinden arınmış siyasi partilerin ve mensuplarının, insanımızın bireysel ve toplumsal sorumluluklarının gelişmesine ve gerçekteşmesine katkılarının çoğu zaman olumsuz yönde olduğunu da görüyoruz. Aynı şekilde buldukları parti çalışmalarında veya sivil toplum yapılanmalarında örgüte hizmetle sosyal tatmine ulaşmış ve ötesine geçmek istemeyen bireysel ve toplumsal sorumlu/sorumsuz eğitimci ve hukukçularımızın pasifliğini de gözlemleyebiliyoruz.¹⁰

Bu gözlemimizi açarsak: Sivil toplum kuruluşları ve siyasi partiler içinde kendilerini görevli sayan insanların zaman zaman üzerlerindeki görevleri liderlerine, ağabeylerine, üstatlarına, komisyonlara, uluslararası kuruluşlara ve süper güçlere ciro ettiklerini görüyoruz. Bu halleriyle, kendileri düşünmeyen, kendileri için düşündüklerine inandıkları insanlara sadece tabi olan insanlar haline dönmektedirler. Parçası oldukları topluma katkı olması bakımından hiçbir proje üretmeyen, eskinin tekrarında direnen, muhafazakâr, sorumluluktan korkan, inancının örneği ve önderi olamayan misyonsuz ve vizyonsuz insanlar.

Elbette ki, karine olarak sivil öncelikler ve siyasi partilerdeki insanımızın imkânları ölçüsünde görevlerini yapmaya, sorumluluklarını ifa etmeye çalıştıklarını var sayıyoruz. Ancak, yapılanların yeterli olmadığını söylemeye çalışıyoruz. Tebliğ sorumluluğu sadece dille anlatmakla yerine getirilemez. Kurumlar içinde edinilen bilgiler, toplumun her kesiminde ‘kazandırıcı ifadelerle’ aktarılmalıdır. Bu aktarımlar, uygun sivil öncelikler vasıtasıyla yapılırsa

¹⁰ Uluslararası Dünya Müslüman Hukukçular Konferansı’nda (1996) görüştüğümüz yetkin hukukçular, “Dünyanın birçok yerinde olduğu gibi, Türkiye’de de siyasi partilerin, İslâmi Hareketi kendi bünyelerinde eritmek gibi zaafı taşıdıklarını, bunun da İslâmi Hareketin gelişmesine engel olduğunu; neticede de Müslümanların gerek çoğunluk, gerekse azınlık olduğu topraklarda haklarının gasp edilmesi ve inançlarını yaşayamamaları sonucunu doğurduğunu” ifade etmişlerdi.

netice alınabilir. Bunun için de tüm iletişim imkânlarını en üst seviyede kullanmak gerekir. Eğitimciler ve hukukçular olarak henüz bu çapta bir kurumlaşmaya gidemediğimiz acı bir vakıadır.

Günümüzde, siyasi partilerin, iktidarların, bürokrasinin çalışmalarını yeterli görenler bir rehavet içine düşmüşlerdir. Kendileri dışında, değişik vasıtalarla görüşlerini kamuoyuna ulaştırmaya çalışan az sayıda düşünür ve pratisyenin çalışmaları ile iktifa eder hale gelmişlerdir. Bilindiği gibi ‘din’ bir yaşam şeklinin adıdır. İnsanlar dinleri gereğince yaşam sürerler. Dinlerinin Allah tarafından korunacağına inanan insanlara şunu tavsiye etmeliyiz: “Evet Allah dinini koruyacaktır, fakat Allah’ın koruyacağı din, kuralları Allah tarafından konan ve birbirini bütünleyen, parçalanma kabul etmeyen, insanların nefesine göre değişmeyen din olacaktır. O kurallar ki, insan hayatının her alanını kapsayan ve düzenleyen kurallardır. Allah da insanları sınamaktadır. Müslümanların Allah’ın dinine sahip çıkmaları halinde dinleri korunacaktır. Aksi halde korunan şey sadece insanların kuruntusu olacaktır.” Ali Şeriatî’nin duasını hatırlayalım; **“Allah’ım, akidemi sorunlarımın elinden kurtar. Âmin.”** Aktiflik ve pasiflik arasındaki ayrımın bu tespitlerde yattığı düşünülmelidir. O halde Ali Bulaç’ın AB süreci ile ilgili olarak yaptığı belirlemeleri, bireysel ve toplumsal sorumluluklarımızın aşılması yönünde yineleyebiliriz:

- Vizyon,
- Kısa, orta ve uzun vadeli projeler,
- Örgütlülük, diyalog ve işbirliği, interaktif ilişki,
- Farklılıklarımızın kabulü,
- Nesne değil özne olmak,
- Dünyaya ilişkin muhayyile.¹¹

b. Adanmışlık/Asketizm/Allah İçin Ne Yaptın?

Zaman zaman muhasebe yaptığımızda “bu gün Allah (tabii ki kulları için de) için ne yaptım” sorusuna tatmin edici cevaplar alabiliyorsak mutlu olabiliriz.

Bizler hukukçuyuz. Bütün dünya genelinde hukukçulara verilen önem meslekte kazandıkları maddi değerler değil, adaletin tesisi ile ilgili yaptıkları çalışmalar ve oluşturdukları örnekliktir. Bu konuda ne tür çalışmalar içindeyiz? Toplum yapısının gereği olabilecek hukuk üretim ve uygulama çalışmalarına katılıyor, adaletin dağıtımında rol almaya çalışıyor muyuz? Mazlum ve hakları gasp edilen insanlara, “bir daha bu haksızlıkların yapılamayacağı, ‘mazluma kimlik sorulamayacağı’, haksızlıklara karşı kendilerini savunacak hukukçuların

¹¹ Ali BULAÇ, 22.09.2002, Özgür-Der’in tertip ettiği “Avrupa Birliği Süreci ve Müslümanlar” konulu forumda yaptığı konuşmadan.

bulunduğu”na ilişkin mesaj verebiliyor ve bunun çalışmalarını yapıyor muyuz? Yoksa hukukçuluk (avukatlık, memurluk, noterlik vb.) bizim için başka bir meslek icra edemeyeceğinizden dolayı sadece bir ticaret veya ikbal kapısı mıdır?

Veya bir ğretim üyesiyiz. Hukuk ğretimi ve eğitimi ile ilgili öğrencilerimize ne gibi donanımlar kazandırıyoruz? Kaç ğrencinin elinden tutup, hukukun öğrenilmesinde, öğretilmesinde, sağlıklı hukuk mantığının yaygınlaŐtırılmasında bilgi ve deneyimlerimizi aktarıyoruz? Kendimiz gibi ğretim elemanlarını, topluma örnek ve önderlik edecek Şekilde oluŐturduđumuz kurumlarda istihdam edebiliyor muyuz? Onların bireysel ve toplumsal sorumluluklarını yerine getirmelerine yardımcı olabiliyor muyuz? Yoksa akademik kariyerimiz, bize verilecek “paye”lerin en yükseği midir?

Bu sorulara verilecek cevaplar, grldđđ üzere sadece bireysel sorumluluğu içermiyor. Bunlar aynı zamanda toplumsal sorumluluğumuzu da kapsıyor. Birey toplumun en küçük birimi, aile toplumsal hayatın en önemli çekirdeği, tüm kurumlar da toplumsal hayatın yapı taŐlarıdır. Birey Allah’ın tayin ettiği doğrultuda fitratına yöneldiğinde, aile Rasulllah’ın örnekliğini gösterdiği Şekilde yapılandırdığında, kurumlar Allah’ın rızası doğrultusunda iŐlerlik kazandığında Allah’ın nimetlerine kavuŐacaktır. O halde tüm bu etkinliklerimizi fert olarak yapabilmemizin mümkün olmadığını görüyoruz. Bireysel sorumlulukları yerine getirebilmek için kurumlar kurmak, geliŐtirmek, projelendirmek, topyekn Allah’ın ipine sarılmak için topyekn mücadeleyi esas almak zorundayız. Bu da toplumsal sorumluluk ile bütünleŐme demektir. İŞte sivilleşmeye bu bakış açısıyla bakmak zorunluluğu vardır.

c. Hukuk Formasyonu

Herkesin kendisine lazım olacak kadar hukuk formasyonuna sahip olması gerekir. **Hak**, ona sahip olma anlamında ‘**kişinin kendi hukukuna malikiyeti**’ olarak ifade edilir. **Fıkıh** da, “**kişinin lehinde ve aleyhinde olanları bilmesi**” olarak tarif edilir. Kendi hak ve hukukunu bilmeyen kişinin, buna malik olmasının mümkün olamayacağı aŐikardır. O halde kendi hukukuna sahip olacak kadar hukuku bilmek, kişinin kendi çapında hukuk formasyonuna, bir başka deyimle hukuk bakış açısına sahip olması demektir. Eğitim ve öğretimde hukukun önemini kavrayamamıŐ sistemler, sadece uydu insan tipi yetiŐtirebilmektedirler.

Burada değinmeden geçemeyeceğimiz önemli bir hususun altını çizmekte yarar vardır. Günümüzde sivil toplum örgütleri olarak kendilerini ifade edenlerin bir kısmı, öncelikle tanımlanmıŐ ilgi alanlarının ve üyelerinin (ilgi alanları kapsamında) problemlerini zmek yerine -kerameti kendinden menkul otonomilerinin yansıması Şeklinde- her soruna eğilerek, bunların zmne ışık tuttuklarını zannetmektedirler. Bir Şekilde en geniş anlamda tüm ülkeyi ve dünyayı hatta uhrevi hayatı ilgilendiren sorunları zdklerini ifade etmektedirler. Görünürde oldukça fotojenik ve görüntüyü kurtarmaya elveriŐli olmakla birlikte, kendi alanında

başarılı olmayı ve netice almayı denememiş, küçük ve tanımlanmış sorunları çözmeyi başaramamış kuruluşların, daha geniş boyutta problemleri çözmeye yönelik sonuçlara ulaşması mümkün değildir.

Bu yüzdendir ki, sivil toplum kuruluşlarının yöneticilerinin, tüm bu bilgileri çocuk yaştan itibaren gençlerimize vermesi gereken öğretmen ve eğitimcilerimizin işlevi de, hukuk formasyonuna sahip olması gereken hukukçuların işlevi gibi olmalıdır: Bu işlev, “hak arama, hukuk üretme, hukuku yaygınlaştırma ve bu yolda verilen mücadele sonucunda özgürlüklerin teminatı olma yolunda zincir oluşturma”dır. Her anlamlı çabanın anlamlı muhatabı ve alıcısı bulunur. Kaliteli siyaset veya siyasette toplam kalite diye ifade edilen gelişme de bunun ifadesidir.

d. Hukukun Kaynakları¹²

Hukukun kaynakları, insanın doğuştan getirdiği temel hak ve özgürlükler ile yükümlülüklerdir. “Ben” ve “öteki”ni tanımlarken ortaya çıkan haklar, bir bakıma yükümlülükler, aynı zamanda toplumların kendi içindeki tutarlılıklarını ve ilişkilerini de düzenler. Hukuk kurallarının hayat bulması, bu kuralların, uygulanacağı toplumun değerlerini yansıtmaması ve bu değerlerin toplum ve yöneticilerce benimsenmesine bağlıdır. Bu da, bu yönde oluşturulacak hukuka uygun kanuni düzenlemeler yapılması ile mümkündür.

Pozitif hukukta hukukun kaynağı olarak, halk iradesini yansıttığı varsayılan Anayasa, Kanunlar, Kanun Hükmünde Kararnameler, Tüzük ve Yönetmelikler ve İdari Düzenlemeler sayılmaktadır. Bunun yanı sıra, BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve bölgesel anlamda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, ülkelerin anayasaları da dâhil tüm kanuni düzenlemelerinin üzerinde, hukuk normu olarak kabul edilmektedir. Nitekim Türkiye de Anayasasının 90/son maddesi ile Uluslararası Sözleşmelerin üstün norm niteliğini kabul etmiştir.

Hukuk sadece yazılı ve yaptırıma bağlanmış kurallardan oluşmamaktadır. Türk Hukuk Sistemi'nin de takip ettiği Kara Avrupa'sı Hukuk Sisteminde ve Batılı anlamda Ulus-Devlet statüsündeki ülkelerdeki anlayış, ne yazık ki, sadece yazılı kuralları uygulama şeklindedir ve örfî olarak gelen değerler ve bu değerlerin hukuk sistemine yansımaları veri olarak alınmaz.

Yürürlükteki hukuk anlamındaki pozitif hukuk, toplumdaki güç dengelerinin karşılıklı ve değişken ilişkilerle koydukları kurallardır.

“Yönetilen bir toplumun bireyleri hakkın ve insanlık onurunun bilincinde olamayacak kadar ezilmiş, sömürülmüş, ‘mustaz’af’ kılınmış ise, o topluma ya bir tek zorba mütegalibe, müstebir bir güç odağı hâkim olur yahut da birden fazla güç odağı (mihrak) ara-

¹² Muharrem BALCI, *BİRİKİMLER-I*.

*larında bir 'mütareke'ye, 'consensus'a varmış iseler, 'demokrasi' görünümlü bir oligarşi tarafından yönetilir."*¹³

İşte pozitif hukukun kaynağı, yukarıda tanımlanan şekliyle çıkar ilişkileri anlamında siyaset, yani güç odakları olabilmektedir.

Pozitif hukuk sistemleri yukarıda ifade edilen şekilde değişken ve göreceli kaynaklara sahip olduğu halde insanlık görece (relatif) olmayan, inançlarının temeli olan dini (Müslümanlar için vahyî) ve evrensel hukuk kurallarını, temel hak ve hürriyetleri hukukun kaynağı olarak kabule devam ettirmektedir ve edecektir.

Temel normlara ilişkin görecelilik ve değişkenlik iddiası batıl bir iddiadır. Hukukun kaynaklarını hukukun kavramları ile birlikte incelemek gerekmektedir. Zira hukukun tüm kavramları aynı zamanda hukukun (Müslümanlar için Kur'an'ın) kaynağından çıkarılmaktadır.

e. Hukukun Temel Kavramları¹⁴

İster pozitif, ister evrensel, ister beşeri, ister ilahi olsun tüm hukuk sistemleri öncelikle hukukun sujesi olan insan ve insanın düşünce yapısında var olduğu kabul edilen kavramlar ve semboller üzerinde durur. Bu çalışmada da **insanın yaradılışı ve insana bahşedilenler** esas alınarak hukukun temel kavramları incelenmiştir.

Genel olarak insanın iki temel özelliğinden bahsedilebilir:

Birincisi, bilgi edinme ve değerlendirme özelliğidir. Bu özellik sayesinde insan, "*kendisini ve çevresini*" tanıma, uyum sağlama, onu değiştirme ihtiyacı duyar ve bu yönde davranışlar içinde bulunur. Bunun için de kendisine yaradılıştan bilgiler (sabık malumat) verilmiştir.

İkincisi: Sosyal bir varlık olma özelliği: Her canlı gibi yaşamını devam ettirmek isteyen insan, varlığını korumak ve sürdürmek için araçlara muhtaçtır ve bunları tek başına sağlayamaz. Amaçlarına ulaşabilmek için hemcinslerine muhtaçtır ve bu ihtiyaç ona toplumsallık özelliğini kazandırır. Toplumsallık, yaşamın bir düzen içinde kurulması ve devamı için bir gereklilik olduğu gibi, toplum hayatının sürdürülmesi için de insanın "*toplumsal özelliklerini*" devam ettirmesi gerekir.

İşte burada insan diğer insanlarla ve kâinatın yaratıcısı ile olan ilişkilerinde haklı-haksız, iyi-kötü, doğru-yanlış gibi değerlendirmelerde bulunur. Tabii ki sadece değerlendirmekle kalmaz, yine yaradılışı gereği değerlendirmelerini sonuçlandırmak ister. İşte insanın zihinsel ve pratik olarak ve ikisini birleştirerek yaptığı bu değerlendirme, diğer insanlarla ve yaratıcısı ile olan ilişkilerini ve davranışlarını düzenlemek ihtiyacından doğmaktadır. İnsanlar

¹³ Hüseyin HATEMİ.

¹⁴ Muharrem BALCI, "**Tabii Hukukta Hak-Adalet-Özgürlük Kavramları Analizi (Eleştirel Bakış)**", *BİRİ-KİMLER-II*.

maddi anlamda benzer özelliklerde yaratılmış olmalarına karşın, düşünce ve eylem planında farklı özellikler gösterirler ve farklı amaçlara yönelebilirler. Bu farklılıklar, insanların yö-neldiği bazı idelerle, sosyal hayatta olup bitenlerin “farklılığını”, hatta “çelişikliğini” de ortaya koyar. Örneğin, adalet idesi, sosyal ihtiyaçlara ve toplumda yararlı görülebilen her olguya aynen tekabül etmeyebilir. Toplumda pratik ihtiyaçlardan kaynaklanan sorunlara bulunan çözümler, adalet idesine ters düşebilir. Dolayısıyla insanın bu ilişkileri ve sonuçla-rını düzenleme ihtiyacı, bu ilişkileri biçimlendirme ve bu ilişkilere görünür ve algılanabilir bir düzen vermeyi hedefleyen “normları” da ortaya çıkarmıştır. Bu normlar bütününe de “hukuk” demekteyiz.

O halde hukuku tanımlarsak: “*Hukuk: İnsanlar arası ilişkileri biçimlendiren, onlara görü-nür ve algılanabilir bir düzen veren, bu amaca (adalete) yönlendiren normlar bütünüdür*” diyebiliriz.¹⁵

e.1. Hak/Hukuk

Hakk, lügat itibariyle asıl olan, sabit olan, doğru olan, adalet, herkesin meşru iktidarı, bir şey üzerinde malikiyet, emek, pay ve din gibi anlamlara sahiptir ve bütün bu anlamlar in-sanla ilişkilidir. Dikkat edilirse, hakkın yukarıda verdiğimiz anlamları “kesinlik”, “doğru-luk” ve “genellik” içerir. Bu yönüyle herkes tarafından aynı şekilde değerlendirilmesi gere-ken bir kavramla karşı karşıyayız. Bir başka ifadeyle insandan insana değişmesi mümkün olmayan, herkes tarafından benimsenen, kabul edilen bir kavramdan bahsetmekteyiz. Önüne geldiği herhangi bir kavramın doğruluğunu, gerçekliğini, olması gerekeni ifade ettiğini ka-bul etmekteyiz.

Hakların ve yükümlülüklerin, belli bir sistem içinde insanlara sunulması ve yaptırımlarla korunmaya alınması, bir hukuk sistemini ortaya koymaktadır ki buna bazen **hukuk**, bazen de **hukuk sistemi** denilir. Pozitif hukuk sisteminde hak,

“Bireye (kişiyeye) çıkarlarını karşılamak amacıyla hukuk düzeninin tanıdığı irade gücü ya da hukuksal güç”

olarak da tanımlanmaktadır.¹⁶ Bu yönüyle bakıldığında hakkın bir hukuk sistemi tarafından geçerliliği ve kabulü söz konusudur.

İnsan, doğuştan belirlenmiş hak ve özgürlüklere sahip olan bir varlıktır. Kişilik ise, hukuk sisteminin insana verdiği değerdir. İnsanı “kişi” olarak ele aldığımızda ortaya önemli bir sorun/tartışma çıkmaktadır: “Haklar, yasa koyucunun korumayı uygun gördüğü çıkarlarla ilgili olup, bunlara ilaveten, gelenek ve göreneklerin belirlediği moral haklar mı eklenecek-tir, yoksa insanın doğasından gelen özelliklerin, korunmasını zorunlu kıldığı bir takım hak-

¹⁵ Vecdi ARAL, **Hukuk Felsefesinin Temel Sorunları**.

¹⁶ İsmet SUNGURBEY, **Hak Nedir?**

lar da var mıdır?”¹⁷ Bu sorunun cevabı aranırken incelenmesi gereken önemli nokta, insanın hangi yönden ele alınacağı konusudur.

İnsanı birey veya kişi olarak iki ayrı şekilde değerlendirmek, Batılı Hukuk Öğretilerinde iki farklı görüşü ortaya çıkarmıştır. Birincisi, insanı (bireyi) temele alan “*Tabiî Hukuk*” görüşü, ikincisi insanı, toplumun bir parçası ve toplum tarafından belirlenen bir değer (kişi) olarak kabul eden “*Kişisel Haklar*” görüşü.

“*Tabiî Hukuk Öğretisi*”ne göre; birey hak sahibidir ve özgürdür. Özgürlüğü hak sahipliğinden de önce gelir ve doğustandır. O halde bireyin hak sahipliği tanınmalı, özgürlük durumu hukuksal forma kavuşturulmalıdır.¹⁸ Bu görüş, tarih boyunca var olagelmiş, fakat uygulama alanını çok zor bulabilmiştir. Fransız Devrimi ile “*Tabiî Hukuk Öğretisi*”nin toplumlara olanca gücüyle yayıldığı ve etkili olduğu¹⁹ ileri sürülse de, topluma hâkim olan burjuva sınıfının haklarının teminat altına alınmasıyla bu etki ortadan kaldırılmış, Fransız Devrimi’nin göz boyayıcılığı, insanı bir “kişi” olarak tanımlamakla son bulmuştur.

Ayrıca Tabii Haklar Öğretisi, temel hak ve özgürlükler anlayışında sadece akli temel almısıyla ve hakları sadece insanın salt özgürlük alanı içinde değerlendirmesiyle, insanlar ve toplumlar arasında gereken değerini bulamamış, temel hak ve özgürlükler de bu nedenle uzun zamana yayılan mücadeleleri gerekli kılmıştır.

Günümüz Pozitivist Hukukunu doğuran ve geliştiren *Kişisel Haklar Öğretisi*’ne göre ise, insan sadece birey değil, toplumun da bir parçası, üyesidir. Hakları ve yükümlülükleri, ilişkide olduğu toplum içinde ve toplum tarafından belirlenir. Bir başka ifadeyle insanların hakları, ödevlerinin karşılığı olarak tanımlanır. Ancak bu görüş de eleştirilmektedir:

*“Kişisel” bakış açısına göre, hak ancak toplum içinde doğabilir. İnsanı birey olarak değil de, hukukun tanımladığı bir değer olan “kişi” olarak ele aldık mı, artık insana doğustan bir takım haklar tanımanın da hiç bir anlamı kalmaz. (...) Kişinin insan hakları adına ileri süreceği her istek, devletin imkânlarıyla sınırlanmıştır. Bir hakkın doğal olarak ileri sürülebilmesi, o hakkı karşılayacak imkânlarla bağlandı mı, geleneksel anlamda bir haktan söz edilemez.”*²⁰

Tarihi seyir içerisinde, hakların toplum/devlet imkânları ile sınırlı olabileceği yaklaşımını ihtiva eden kişisel bakış açısı, zamanla daha ileri gitmiş, birbirine zıt düzenlemeler ve birbiriyle çelişkili uygulamalarla, hak ve hürriyetlerin çok kolay kısıtlanabileceği hukuk dışı düzenlemelere “*meşruiyet kazandırmaya*” yaramıştır.

¹⁷ Vehbi HACIKADİROĞLU, “**Haklar ve Ödevler**”.

¹⁸ M. Semih GEMALMAZ, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, s. 315.

¹⁹ İlhan F. AKIN, *Temel Hak ve Özgürlükler*, s. 109.

²⁰ İlhan F. AKIN, a.g.e., s. 111.

Pozitivist bir öğreti olan “Kişisel Haklar” görüşü Tabiî Haklar Görüşünü yıkmış, ancak onun yerini alacak yapıcı bir düşünce ortaya atamamış, özgürlüğün kökünü sadece iktidarda görmekle, aslında özgürlükler bakımından tehlikeli olabilecek bir yola sapmıştır.²¹ Buna karşılık insanların fitratında yaşayan “Tabiî Hukuk”, devletlerce yeterince benimsenmemiş, fakat insanın düşünmeye başlamasından bu yana kişiliğinde saklanmış ve geliştirilmiştir.²²

Başlangıçta,

“insanların birey olarak yaşayabilmeleri veya toplumdışı kalabilmeleri mümkün olamayacağından, toplumun kurallarına uymak zorunda oldukları”

görüşünden yola çıkılarak günümüzde,

“Toplumun kurallarını, temsilcisi olan devlet düzenler ve dolayısıyla insanların temel hak ve hürriyetleri, devletin kendilerine yüklediği yükümlülüklerin karşılığı olarak tanıdığı kadardır”

anlayışına gelinmiştir.

“Hakları ödevlerin karşılığı olarak tanımlama eğilimi de yine yerleşik inançların etkisi altında ortaya çıkan yanlış bir görüştür. İnsanın hiçbir ödev karşılığı olmadan, yalnızca insan oluşundan gelen hakları bulunduğu gibi, karşılığında hiçbir hak beklemeden, yalnızca insan olduğu için yerine getirmek zorunda olduğu ödevleri de vardır. Bu hak ve ödevlerin neler olduğunu ve uygulamanın nasıl olması gerektiğini belirlemek de insanın özgürlük alanı içindedir.”²³

Yukarıdaki alıntıda da görüldüğü gibi, hakların birtakım ödevler karşılığında tanınabileceği/tanımlanabileceği anlayışında, özgürlüklerin gerçek anlamda varlığından bahsetmek mümkün değildir. Bu yaklaşım sonucunda kılık-kıyafetten özel hayata, siyasî haklardan medenî hayata kadar tüm alanlar devletin düzenleme sahasına girmiştir.

Haklar İnsanın Özgürlük Alanı İçinde midir?

Aynı şekilde hak ve ödevlerin neler olduğu ve uygulamanın nasıl olması gerektiğini belirlemeyi, yine yukarıdaki alıntıda belirtildiği şekilde ‘salt insanın özgürlük alanı içinde’ saymak da, insanın toplumsallığına aykırı bir anlayıştır. İnsan doğasında var olan bencilliğin her zaman ön plana çıkabileceği izahtan varestedir. Her yönüyle olduğu gibi, bu konuda da vasatı önceleyen İslam algısı Kur’an’ı Kerim’in birçok yerinde örneklemeler yoluyla ilkeleleri belirlemiş ve insanoğluna gerçek değerini verirken, toplumsallığın da yara almamasını, aksine onurlu bir toplum yapısını işaret etmiştir.

²¹ İlhan AKIN, a.g.e., s. 113.

²² Ahmet MUMCU, **İnsan Hakları & Kamu Özgürlükleri**, s. 7.

²³ Vehbi HACIKADİROĞLU, a.g.m.

Kur'an-ı Kerim'de Kalem Suresinde hak ve ödevlerle ilgili öngörü, yukarıdaki iki farklı anlayışı da reddeden biçimde ortaya konulmaktadır. Burada hakların;

- tamamen bireyin kendisine bağı ve kullanımına açık olduğunu,
- herhangi bir zorlamanın olmadığını,
- salt insanın özgürlük alanı içinde bulunduğunu, ancak hakkı yaratan, tanımlayan ve bahsedenin iradesi doğrultusunda kullanılması halinde istenilen sonuca ulaşılabileceğini,
- gerçekten insanların onur içinde yaşamalarına ilişkin ister etik ister ahlaki densin, fakat insaniliğı ve toplumsallığı inkâr edilemeyecek ilkeler konulduğunu görmekteyiz.

“Biz onlara da belâ verdik, bahçe sahiplerine verdiğimiz gibi. Hani onlar sabah olunca bahçeyi mutlaka devşireceklerine yemin etmişlerdi. İstisna da etmiyorlardı (‘inşaaallah’ demiyorlardı).

Fakat onlar uyurken dolaşıcı bir belâ onu sardı da, Bahçe simsiyah kesiliverdi. Derken sabahleyin birbirlerine seslendiler: “Haydi, devşirecekseniz erkenden ekininize gidin” diye. Derken fırladılar, aralarında fısıldayıyorlardı. “Sakın bugün hiçbir yoksul bahçeye girip yanınıza sokulmasın” diyorlardı. (Zanlarınca yoksulları) engellemeye güçleri yeterek erkenden gittiler. Fakat bahçeyi gördüklerinde: “Biz herhalde yanlış gelmişiz” dediler. “Yok, biz mahrum edilmişiz.” (dediler). İçlerinde en makul olanı şöyle dedi: “Ben size Rabbinizi tespih etsenize dememiş miydim?” “Rabbimizi tespih ederiz, doğrusu biz zalimler imişiz.” (dediler). Ardından suçu birbirlerine yüklemeye başladılar. Yazıklar olsun bize, dediler, biz azgınlarımızız. Ola ki Rabbimiz bize onun yerine daha hayırlısını verir. Biz Rabbimize yönelir, ondan umarız. İşte azap böyledir. Elbette ahiret azabı daha büyüktür. Fakat bilselerdi. Kuşkusuz korunanlar için de, Rableri katında nimetleri bol bahçeler vardır. Öyle ya, teslimiyet gösterenleri suçlular gibi tutar mıyız hiç? Neyiniz var, nasıl hüküm veriyorsunuz? Yoksa size ait bir kitap var da onda mı okuyorsunuz? O kitapta, “beğendiğiniz her şey sizindir” diye mi yazılı? Yoksa, “ne hükmederseniz mutlaka sizindir” diye sizin lehinize olarak tarafımızdan verilmiş, kıyamet gününe kadar geçerli kesin sözler mi var?” (68/17-40)

Burada, insanın üç ayrı fakat birbirinden ayrılması mümkün olmayan ilişkisinden bahsetmeliyiz. İnsanın insanla, insanın tabiatla ve insanın Allah ile ilişkisi. Az ileride bu konuya değinilecektir.

e.2. Adalet

Adalet lügatte, doğrudan ayrılmama, haktan yana olma, hakkı yerine getirme ve hakkı gözetme anlamındadır. Bu anlamda yaratıcının tüm insanlara bir emri ve yaradılışın bir gayesi olması nedeniyle vazgeçilemez ve değişmezdir. Adaletin iki önemli boyutu/unsuru olduğu kabul edilir.

*Birincisi “eşitlik adaleti/izonomi/hak eŐitliđi”*dir. İnsanlık değerinde, insanlık onurunda, insan haklarında, hukuk sisteminin gereklerinin yerine getirilmesinde mutlak eşitlik anlamındadır. Bir bakıma herkesi eşit gormek, birini diğerine stun saymamak, yaradılıŐlarına eşit ve tarafsız kalmak ve öylece davranmak. Adaletin bu önemli hak eŐitliđi unsuru, insan haklarında hiçbir Şekilde dil, din, cins, ırk farkı gozetilmeksizin, eşitlik ilkesinin ihlal edilmemesini içerir.

*İkincisi “oran/kıst/equity adaleti”*dir. İnsanlara emeklerinin karşılıkları (cret/ödül) veya eylemlerinin karŐılıklarının (beraet/ceza) verilmesinde, kamu gorevlerinin dağıtımında ehliyet ve liyakatlerine gore eşit davranmayı içerir. Adaletin bu iki unsurunun bir arada, biri olmazsa diğer olamaz Şekilde tatbik edilmesi gereklidir. Aksi halde adalete uyulmak yerine zulmedilmiş olur.

Bu yonyle, yani eşitlik ve oranlılık ilkeleri doğrultusunda bakıldığında adaletin; temelde goreceli ve değişken ve anayasalarda belirlenmeye ve kısıtlanmaya çalışıldığı gibi sadece sosyal haklara indirgenebilecek bir yonu olmadığı, aksine tüm insanlığın birlikte sahiplenmesi gereken ve mutlak hak eŐitliđi ve oranlılığı bağlamında karşılıklı yardımlaŐma ve dayanıŐma ile gerçekleŐebilen yonu olduğu açıkça gorlr:

Adalet Duygusu/Arayışı

Adalet, teorik anlamda sadece belirli içerikli ilkelerin etkili kılınması değil, fakat belirli bir “*isteme*”dir: Değişik ve değişken, ama belirli nitelikte olan düzenleri oluşturan bir koŐullar zincirini sürekli gerçekleŐtirmeyi isteme. Bu belirli nitelikteki düzenler, insan haklarına dayanılarak ve insan haklarından türetilen ilkelerin belirlediği toplumsal-siyasi ilişki btnlelerinden oluşan düzenlerdir.²⁴

Adalet *nesnel (objektif)* ve *znel (sübjektif)* olarak iki değişik anlamda kullanılır. Adalet, bir yandan erdem anlamında kişisel bir özelliği ve duyguyu ifade ederken; diğer yandan – hukukun tanımladığı varlık anlamında– “kişi”lerin ilişki biçiminin bir özelliğini de ifade etmektedir. Hukukun insanlar arası ilişkileri biçimlendiren, onlara gornr ve algılanabilir bir düzen veren, bu amaca yonelen normlar bütünü olduğu kabul edildiğinde, hukuki değer olarak soz konusu adalet de, bu “*nesnel (objektif)*” anlamda adalet olmaktadır.²⁵ Bu anlamıyla nesnel (objektif) adalet anlayışı pozitif hukukun öncelediği adalet anlayıŐıdır.

Tabii Hukuk ğretisi, erdem anlamında kişisel özelliği iŐaretlediđinden, onun konusu kişisel anlamda, erdem anlamında “*sübjektif adalet*”tir. Tabii hukuk adaleti herkeste yaradılıştan var olan, fakat herkese ve her akla gore deđiŐen adalet belirlemesiyle adaleti goreceli hale de getirmiştir.

²⁴ Ioanna KUURADI, “Adalet Kavramı”.

²⁵ Vecdi ARAL, “Hukuki Değer Olarak Adalet”.

Adaletin göreceli olarak algılanmasının sonucunda, kimileri için “*mevcut hukuk düzenini savunmak*” adalet, kimileri için de “*onu değiştirmek*” adalet olmaktadır. Özellikle de kurulu düzenin karmaşaya düşmesi ve eşitlik ilkesinin uygulamada başkalarının lehine sonuç vereceği kaygısı, bir başka ifadeyle kurulu düzenden esas payı alanların miras yoluyla sahip oldukları veya oluşturdukları “*statükoyu/kamu düzenini kaybetme endişesi*”, toplumun varlığının (birlik-beraberliğinin) ve sürekliliğinin (bölünmez bütünlüğünün) koşulları olarak karşımıza çıkmaktadır. İşte adalet bu hallerde mevcut düzeni korumak “*ya sev ya terk et*” anlamında bir hukuk mantı/ksızlığının ürünü olmaktadır.

Esasen, adaletin herkesin anlayabileceği anlamı “**bir şeyi kendine ait olan yere koymak**”tır. Bir şeyin kesin olarak nereye ait olduğu, kendi olan yerin ne olduğunu anlayabilmek, kesinlik, doğruluk, tek gerçeklik olarak anlamlandırılabilen **hak** kavramını anlayabilmekle mümkündür. Bu bakımdan hukukun temel kavramları arasında kopmaz bağ bulunmaktadır. Bu kavramlar yine kendisi ile bağlı kavramlarla açıklanabilir. Hak-adalet-özgürlük kavramları aynı zamanda Kur’anî kavramlardır ve Kur’anî kavramlar ancak birbirleriyle açıklanabilir.

Adalet, aynı zamanda **zulmün** karşıtıdır. Ragıp el-İsfahanî’nin *Müfredat*’ında zulm, adaletin karşıtı anlamda, “bir şeyi kendine ait olan yere koymamak” olarak tarif edilir.

e.3. Özgürlük

Özgürlük kavramını bir yazarımızın tanım ve izahlarından yola çıkarak incelemekte yarar gördük. Vehbi Hacıkadıroğlu, Doğal Hukuk sorununu irdelerken, özgürlüğün tanımı ve mahiyetini izah edebilmek için bir örnekleme yapmaktadır.

Örneklemeğe göre:

Yazar, meyveli bir ağaç ve bu meyveleri elde etmek isteyen hayvanlar düşünür. Bu hayvanların o meyveleri alabilmeleri için her birinin belli bir özelliği bulunmaktadır. Tırmanarak, uçarak, zıplayarak gibi. Bir kısmı da bu özellikleri olmadığından meyvelerin yere düşmesini bekleyeceklerdir. Hâlbuki insan kendisine verilen özellikler –ki öncelikle akıl yetisi– sayesinde bir çubuğun ucuna çengel takıp ulaşır ve meyveyi koparabilir. Bu özelliği ile insan, hayvanlar arasında herhangi bir hayvan olmaktan kurtulmuş, bir başka canlı ve akıllı türü oluşturmuştur. Hatta başka seçenekleri de buldukça bu seçeneklerden hangisinin kendisine daha uygun olabildiğini tercih edebilecektir.

Bağımsız seçenek işaretleme – Etik düzen

İşte diyor, insanın özgürlüğü de, belli bir amaca ulaşabilmek için birden çok yol düşünebilip yeri geldiğinde o yollar arasından “*kendisi için en uygun olanı seçebilme özgürlüğü*”dür. Böylece insan, amacına ulaşma yolunda bulabildiği seçeneklerin sayısı arttıkça özgürleşe-

cek, özgürleŐtikçe de daha yetkin bir insan olabilecektir. Bunun için de bilgilenecek ve aklını kullanmak zorundadır. Yani “*bilgi edinme özgürlüğü ve zorunluluğu*” bulunmaktadır.

Öte yandan değişik seçenekleri kullanabilmek için değişik araçlara ve ilişkilere ihtiyacı vardır. İlişki denildiğinde de **sadece insanlar arasındaki ilişki** akla gelmektedir. Yani insanlar arasında bir işbirliği ve bilgilenecek anlamında ilişki. O halde insanın özgürlüğü de insanlığı da toplumsal yaşamla birlikte başlar.

Yazar burada altını çizerek, özgürlüğün, akıl gibi, amacının ne olduğu bilinmeyen ve insanın mutluluğuna önem vermeyen bir yönetici özgürlüğüyle ilgisi olmadığını söylemektedir. Her davranışın bir bilginin, bilginin de ödünsüz bir nedensellik yasasının yönetiminde olduğunu kabul eder. Doğal olarak da çoğu zaman bilginin yerini yanlış bilgilerin ya da inançların almakta olduğunun unutulmamasını öğütler.²⁶

Ayrıca “**özgürlüğü, işbirliğinin, yani toplumsal yaşamın sağladığı** kabul edildiğinde, insanda kendisine bu özgürlüğü, dolayısıyla insanlığını sağlayan topluma karşı bir ödev bilincinin ortaya çıktığını kabul etmek de kolaylaşır”, der. Gerekçe olarak da, buradaki ödevin Tanrıya karşı bir borç gibi metafizik (soyut) zorunluluktan değil, elindeki değerin bir bölümünün o değeri kendisine kazandırmış olan topluma geri verme gereği gibi somut bir borçluluk duygusundan kaynaklandığını, belirler. Buradan da doğal toplum tanımına ve olgusuna ulaşmaya çalışır:

“Demek ki insanlığın başlangıç dönemlerini düşündüğümüzde, etik veya hukuk açısından, özgürleşmenin ve insanlaşmanın yolunun ancak başka insanlarla işbirliği yapmaktan geçtiğinin bilinci içinde birlikte yaşayan ve dilleri işbirliğinin gerektirdiğı anlaşmayı sağlayabilecek kadar gelişmiş olan insanlardan oluşan bir toplumla karşılaşırız.”²⁷

Yazar bundan sonrası için, yani doğal toplumun kendi arasındaki ilişkilerinin özel bir düzenlemeye gerek kalmadan yürürlüğünü sürdüremeyeceğini ve sürdüremediğini ekliyor ve diyor ki:

“Ancak tarih, bu doğal toplum düzeninin, kısa sürede, yaptırımlı buyruklara dayanan bir hukuk düzenine dönüşmek zorunda kaldığını gösteriyor.”

Tarihin bu kesitinde doğal toplum düzeni gibi, bütün toplum üyelerinin özgürlükten pay aldığı bir ortak mutluluk ortamı olan düzene de “*etik düzen*” adını veren yazar, bu etik düzende insanların ‘**mutluluklarını borçlu oldukları insanlara ödev bilinciyle**’ bağlı olacaklarını savunur. Hukuk düzeninde ise insanlar ‘özgürlüklerini borçlu olduğu’ başka insanlara sorumluluk duygusuyla bağlı olacaklardır, der ve böylece ilerleyen satırlarda, ‘esas olanın

²⁶ Vehbi HACIKADİROğLU, **Doğal Hukuk Sorunu**.

²⁷ A.g.m.

“etik düzen’ olduğunu, hukuk düzeninin etik düzene geçiŐte bir aŐama olduğunu” izah etmeye çalışır.

Yukarıda hak ve adalet kavramlarının pozitif hukuk sistemindeki tanım ve açılımlarını özgürlük kavramı için de düşünebiliriz. Bir başka ifade ile pozitif hukuk sistemlerinin hukuk kavramlarını, hukukun kaynağı ve kavramları olarak adalet ve özgürlük kavramlarını salt insanlar arası ilişkilere dayandırdıklarını gördük.

Şimdi tüm bu özgürlük açılımları ve “etik” ve “hukuk” düzeni açıklamalarına karşın, yine bir örnek fikirden yola çıkarak düşüncemizi açıklayacağız.

e.3.1. İnsan İlişkileri

Önce İnsan

Aslında sivilleşme, bir “kendiliğindencilik” değıldir. Bir başka ifadeyle sivil olmak, sonsuz özgürlükler alanına ulaşmak değıldir. Sivilleşmenin konusu topyekûn sistem ve insan olmakla, sivilleşmesi gereken siyasal-sosyal-ekonomik-hukuk sistemi ve insandır.

Özgürlüğün gerek tanımında gerekse izahında bizim için önemli olan, hak, adalet özgürlük, meşruiyet ve benzeri temel kavramların birer temel hak ve yükümlülük oldukları bilincinin ve bizatihi bu hakları bünyemize veren gücün yönlendirme ve sınırlamalarının asıl alınacağı inancıdır. Bu çerçevede Kur’an-ı Kerim’de Alak Suresinde geçen **alak/alaka/aleka** kelimesi veya kavramı üzerinde fikir üretmeye çalıŐacağız.

“O insanı bir alakadan yarattı.” (96/2)

ALAK, “aleka”nın çoğuludur. Lügatte **alek maddesi, yapışıp ilişmek mânâsına** vaaz edilmiştir. Ve mutlak şekilde **ilişken ve yapışkan nesneye de denir.**²⁸

Tefsir bilginlerinin bir kısmı, yaratılıŐın maddi yönünü göz önünde bulundurarak meni (sperma)nin aşılmasından sonra meydana gelen kan pıhtısının çoğulu olmasıyla yetinmişler, bir kısmı da bunu en alçaktan en yükseğe yükselmeyi göstermek için açıkça anlaşılan mânâ olarak görmüşlerdir. Elmalı ayetin mealinde, “O, insanı bir ilişikten yarattı” demektedir. Tefsir ederken de;

“Bir alakadan yahut sırf bir ilişikten bir insan yaratan ve mutlak surette yaratmak kendinin Őanı olan Rabb’in hiç okumamış olan kimseyi de böyle bir emir ile elbette okutur. Onun için oku!” (Elmalı Tefsirinden)

²⁸ Bundan her türlü kana ve kırmızı kana ve özellikle uyuşuk kana alek denilmiş. Kandan bir kısım olması itibarıyla veya doğrudan doğruya ilişiklik mânâsı ile rahimdeki tutuğa da aleka denilmiştir. Yapışkanlığından dolayı sülük ve kuyu makarasına ve ipine ve makarasının iliştilirip ipi geçirilen takıntısına ve işlek yola da alek denilir. Bütün bunlar maddî manadır. Bunlardan başka alek, ruhanî ve manevî olarak **"alaka" gibi aşk ve sevgi** manasına geldiğı de lügatte açıklanmıştır. (Elmalı Tefsiri)

Alak Suresinin ayetleri arasında diğer tüm ayetlerde olduğu gibi gerçekten de bir ahenk vardır. Fakat buradaki ahenk, hayatı ve kâinatı tanıma, öğrenme yönünde bir emir olan “oku” ile insanın bir ilişkiler yumağından yaratıldığını ifade eden “alaka” izafesi.

Gerçekten de, ayette açık Şekliyle ifade edildiği üzere, Allah insanın rahimde meydana gelen değişiklikler sonucundaki oluşumunu anlatırken, bizlere hayatımız içinde kazandırdığı sabık malumatımıza (fitrî bilgiye) intizaren de bir ilişkiler yumağı içinde var olduğumuzu hatırlatıyor.

Bu ilişkiler yumağı veya ağı bizim sosyal yönümüze vurgu yapmak içindir. Őayet aksi düşünülürse, yani sosyal ilişkinin anlatılmadığı söylenirse, o zaman alaka terimi yerine sadece nutfenin yapışması veya onu karşılayan bir ifade kullanılırdı. Fakat Kur’an’ın icazı böyle bir yorumu zayıf kılar. Kur’an icazı, mucizeliği sayesinde bizi düşünce sınırlarımızı zorlayacak diyarlara taşır. İşte o diyarlar, bu gün bizim ihtiyacımız olan gerçek toplumsallığın, insani ilişkilerin, beşeri münasebetin ve yukarıdaki yorumda da belirtildiği gibi, alçaktan yukarı yücelmenin, bu ilişkiler sayesinde yücelmenin zeminleridir. Özellikle de “oku” emri, insanın ilişkiler ağının bilgilenmeyle ne kadar yakın olduğuna işaret ediyor. İkra kelimesi oku anlamıyla birlikte “kıraat et, anlat, tebliğ et” anlamını da içermektedir.

Hemcinsleriyle, karşıtlarıyla, doğal zemini olan tüm kâinatla ve bunların tümüyle ilişki içinde olmayan insan asosyaldır, toplumdışıdır. Asosyal insan, insan olmanın gereğinin bilincinde değildir. Fıtratının bilincinde de değildir. Sadece kendi ekseni etrafında düşünen ve kalan kişidir. Maddi olarak insan suretinde görülse de, esasta insan olma vasıflarını inkâr etmektedir. Bu haliyle Allah’ın öngördüğü yükümlülükleri yüklenmekten kaçınan, sorumluluk almayan, dolayısıyla bir yönüyle aklını sadece kendi yararına kullanarak başkalarına değer vermeyen, bir yönüyle de tüm insanlığın yararına olacak Şekilde formatlandığı misyonuna ihanet eden bir varlık olmaktadır.

Gerek alaka kavramı gerekse sivil toplum kavramı, her ikisi de oku (bilgi ve yükümlülük) emri ile birlikte değerlendirildiğinde ulaşılan her bilginin, fitrata uygun Şekilde insanlığa kazandırılması, bu eylemin temelinde yükümlülükler manzumesi barındırdığı, bu yükümlülüklerin tek başına paylaşılabilmesinin ayetteki alaka (ilişikler ve ilişkiler) kavramına aykırı düşeceği, dolayısıyla tüm iyi işleri birlikte yapmanın zarureti anlaşılmaktadır.

Alak Suresinin 7. ayetinde, kendisini bu ilişkiler ağından ayırık, ihtiyacı yokmuş gibi (müstağni) görenler anlatılıyor. Müstüağnilik;

“Kendini zengin görünce, kendini artık ihtiyacı yokmuş, maksada ermiş, zenginlik mertebesine gelmiş görünce, o görüş ve inançta bulunmak sebebiyle azar.”

diye açıklanmış. Aslında kavramın aslı **istiğna**’dır. İstiğna’dan **müstağni** sıfatı türetilmiştir. Müstağni, kendini ayırık gören, hiç kimseye ihtiyacı olmadığını zanneden anlamındadır. Alak

sucesinde anlatılanlar aslında özgürlük kavramının, insan ilişkileriyle bezendiğini ve aynı zamanda sınırlandırıldığını, ancak hepsinden de ötede Kur'an'ın bütünlüğü içinde bu ilişkileri yaratan Allah'ın varlığı ve bu varlığının göstergeleri (ayetleri) olarak kâinata bir Sünnetullah oluşturduğu anlatılıyor.

İşte insan bu Sünnetullah'tan ve ilişkilerden bağımsız (müstağni) değildir. Bu nedendir ki insan ilişkileri anlatılırken **insanın insanla ilişkileri, insanın tabiatla ilişkileri, insanın Allah'la ilişkileri** olarak üç boyutta incelenmektedir. Materyalist felsefe, dolayısıyla Tabii Hukuk ve pozitif hukuk felsefesi de insanın sadece doğa ve insanla ilişkileri çerçevesinde (bkz.: Yukarıda Vehbi Hacıkadiroğlu) konuyu ele aldığından hak, adalet ve özgürlük kavramları bir ayağı aksak konumda incelenmekte ve kabul ettirilmektedir.

İnsanlar ve toplumlar hedefledikleri bir dünya ve yaşam biçimi için uğraş verirler. Bu hedef onların aynı zamanda gelecek tasavvurlarının, dolayısıyla geleceğe ilişkin projelerinin de temelini oluşturur. Ütopyanın en önemli vasfı mevcut hali olumsuzlamak, geçmişe duyulan özlem veya bir gelecek tasavvurudur. Gerçekleşmesini hayal ettiğimiz, arzu ettiğimiz, dolayısıyla uğrunda mücadele ettiğimiz bir dünya tasavvuru. Vazgeçemeyeceğimiz ama değişik seçeneklerle işaretleyebileceğimiz ütopyalarımız bu işlevsellikte bizler için önemli açılımlar sağlayacaktır. Adanmışlık kuramı içinde bunları gerçekleştirme yolunda mesafeler alabiliriz. Ancak, tüm bu farazi ütopya ve misyon yüklemesi yeterli olmamaktadır.

Bu gün eksikliğini ziyadesiyle hissettiğimiz hukuk ve onun yansıması olan adaleti ve toplumsal saadeti sadece bir ide (adalet) veya sadece bir sonuç (hukuk) olarak almak, bizi eksikliğini hissettiklerimize ulaştırmayacaktır. Aynı şekilde hukuku sadece bir pozitif kurallar bütünü ve adaleti de sadece bir duygu yoğunlaşması olarak aldığımızda da, bu güne kadar gerçekleşen ne ise bu günden sonra da aynı sonuca ulaşılacaktır.

O halde eğitim-öğretimin sağlıklı olabilmesi için olmazsa olmaz olan hukukun yaygınlaştırılmasını ve adaletin eşit ve orantılı olarak dağıtılmasını, geleceğimizin teminatı olan çocuklarımızın ve gençlerimizin gelecek öngörülerinin sağlıklı olmasını isteyenlerin ilk elde yapabileceklerini sıralayabiliriz. Ancak unutulmamalıdır ki bu belirlemeler öncelikle öğretici-öğretimciler için bir zarurettir:

- Bireysel ve toplumsal sorumluluklarımız kapsamında önce kişisel, sonra da birlikteliklelerimiz içinde toplumsal "misyon belirleme"lerimizi yapmak;
- Misyonumuza uygun gelecek öngörülerimizi gerçekleştirebilecek yöntem ve faaliyet tespitlerimizi, "vizyonumuzu" gerçekleştirmek;
- Hak, adalet ve özgürlük ve uğraş alanımızdaki kavramları meşruiyet temelinde yorumlamak ve yaygınlaştırmak;

- Bu kilit sözcükleri teorik zeminlerinden alıp hayatımızın birer parçası, olmazsa olmazları tüm insanımızın bilgisine ve hayatına sokmak;
- Bu hedefe “kariyer kaprisleri”ni tatmin ederek veya “hayatı erteleyen” bir tembellikle varmak değil, farklı ancak yapıcı bir tartışma sürecinde, eklemlenerek, katarak, bütünleşerek, bütünleştirerek ulaşmaya çalışmak;
- Hukukun yaygınlaştırılmasını, temel hak ve özgürlüklere ilişkin topyekûn mücadelenin bir parçası olarak görerek ve bir ‘dönüşüm projesi’ örneği olarak algılamak.

Bu belirlemelerimizi bir anlamda eğitim ve hukuk adına yapılabilecek çalışmaların teorik temeli olarak da alabiliriz. Pratik anlamda da bu süreç bir sivilleşme ve sivil toplum mücadelesi olarak algılanabilir ve adlandırılabilir. Ancak burada parantez içinde muhtemel bir yanlış algılamayı düzeltmemiz gerekir: Bu algımız ve adlandırmamız “liberal-sivil toplumcu arka plan”a dayanan pasifist ve umutsuz tezlerin odağından kaynaklanmıyor. Aksine, her bir sivilleşme olgusunun, gerçek sivil toplumcunun, sivil öncelik aktivistinin ve tabii ki hukukun yaygınlaştırılmasına inanan ve uğraş veren eğitimci ve hukukçuların değerine söz verdiği gibi “özgürlüklerin teminatı olmak” anlamındaki özveriden kaynaklanıyor.

Özgürlük, pasifizm çemberini kırma azmi ve çabasıyla donatılmış, özgür ve onurlu insanların dünyasında, şu an ve gelecek için, her yerde, düşünsel ve eylemsel pratikte, üstün bir adanmışlık bağlamında var olabilmekle mümkün.

Özgürlük, “izzet ve kudreti Allah’ın ve Allah’ın mazlum kullarının yanında arama” keyfiyetidir.²⁹ İsyan, içi boş fevrandan bağımsız ve bağlantısız; bir duruş, bir konumdur.

e.4. Meşruiyet

Meşru kelimesi Arapça Őe-re-a kökünden türemiştir. Kelimenin sözlük anlamı, “Őer’an caiz, Őeriatın izin verdiği, Şeriata, kanuna uygun” (F. Develilioğlu) demektir.

Hukukta iki tür meşruiyetten bahsedilir: Birincisi, **kanuni meşruiyettir**. Yasal düzenlemelere ve yasal hiyerarşiye uygunluk anlamındadır. İkincisi, **hukukî meşruiyettir**. Tebliğimizin buraya kadarki kısmından da anlaşılacağı üzere hukuki meşruiyet, toplumun inanç değerlerine, hak-adalet-özgürlük anlayışına ve kamu vicdanına dayanan meşruiyet anlamındadır. Son günlerin örneğinden yola çıkarak örneklendirirsek: Taksim’de tarihi Topçu Kışlası’nı yeniden ihya etmek tarihi bir görev addedilebilir ve bunun için yasal düzenleme ve buna uygun işlem yapılabilir. Ancak kamu vicdanı idareden farklı düşünerek (daha önceki örneklerinde olduğu gibi, parkların, kamusal alanların AVM yapılmasına açılması gibi) sivil ita-

²⁹ “Varlığını kendi çabalarıyla meşrulaştırmaya çalışan özerk bir birey, kendisinin ebedi kölesidir.” Eric HOFFER, **Aklın Muhteris Çağı**, s. 20.

atsizlik örneği sergileyebilir. İŞte burada kamu vicdanına göre idarenin iŐlemi hukuki meşruiyetten yoksundur.

Hukuki meŐruiyete bir başka örnekle de, geömiŐte baklava çalan küöüklere ağır cezalar verilmesi idi. Yasa koyucu nihayet bu cezalandırmanın hukuki meşruiyeti olmadığını kamu vicdanının itirazları sayesinde anlamıŐ ve iyileŐtirme anlamında yasal düzenlemeye gitmiŐtir.

Meşruiyet kavramı sadece hukuk alanında kullanılıyor değildir. Siyaset, ekonomi, eğitim-öğretim alanlarında da kullanılmaktadır. Ancak incelememizde de göröldüğü gibi hangi alanda kullanılırsa kullanılsın meşruiyet hukuk kavramlarının kabulü ve uygulama alanıdadır. Hak-adalet-özgürlük kavramları **meŐruiyetin alanını** ve sınırlarını belirlemektedir.

MeŐruiyetin en önemli unsunu **rızadır**. Hak-adalet ve özgürlük bağlamında ele alındığında meŐruiyetin temeli, en başta bu kavramları ve olguları bahŐedenin rızası, sonrasında da uygulamanın muhatabı olan insanların, kamunun vicdanıdır. Siyasal meşruiyet sadece kanunları yapanların rızalarını değil, kamu vicdanının rızasını ve kamu vicdanını oluşturan değerlere uygunluğunu içerir. Aksi yasal ve yönetsel durum meŐruiyetin ihlalidir.

MeŐruiyetin etkin kullanımı meŐrulaŐtırmadır. **MeŐrulaŐtırma**, rıza olsun olmasın politik düzenin doğruluğunun onaylanmasıdır.³⁰ Politik düzenden bahsettiğimize göre politik düzenlerin meşrulaştırmada en önemli belirleyicinin ideolojiler olduğu da unutulmamalıdır. Bentham, meŐruiyetin üç farklı düzeyde somutlaŐtıđını öne sürer: **1) Varolan kurallara uymayı, 2) İnançlar üzerinde temellendirilen haklılaŐtırmaları, 3) Yönetilenlerin, yönetenlerin eylemlerine rıza göstermesi anlamında uyumu.**³¹ Nitekim biz de aynısını yapmaktayız. Düşüncelerimizin ve eylemlerimizin meşruiyetini, iŐbu tebliğimizdeki iddia ve önerilerimizi, muarızlarımız gibi inançlarımızdan almaktayız. Ancak, eğitim-öğretimi siyasal iktidarlar gibi sadece belirli bir düşünöeninin tahakkümünde meŐrulaŐtırmanın aracı olarak değil, insan olmanın gereği olarak almaktayız. Aksi halde “meŐrulaŐtırma, siyasal iktidarların, ideoloji de meŐrulaŐtırmanın gerekli aracı olur... Eğitim kurumları da meşruiyet sürecine doğrudan katılır... Müfredat, ders kitapları ve öğretmenler, eğitsel açıdan bu meşruiyeti sağlamanın en önemli öğgeleri”³² olur.

İnsanın üç boyutlu ilişkisini göz ardı eden, reddeden, bu ilişkilerden herhangi birini zedeleyerek diğerlerini de zedelemiŐ olan bir kabul veya uygulama, yukarıda Kalem Süresi’nde belirtildiği gibi gayrı meşru sayılacak ve reddedilecektir. İŞte sivilleşme olgusu, sadece insanın salt düşünce ve eylemlerine, siyasi otoritenin sadece iki dudağı arasına hapsedilemeyecek kadar önemli ve meŐruiyetin sağlanması bakımından önceliklidir. Siyasal otoritenin, hukuki düzenlemelerin yasalara uygunluğu kadar, yasaların da hukuki meŐruiyete uygunlu-

³⁰ Baynes’ten aktaran Kemal İNAL, **Eğitim ve İktidar**, s. 53.

³¹ A.g.e., s. 54.

³² A.g.e., s. 55.

đu esastır. Geleceğimizın teminatı olan çocuklarımızın bu “meşruiyet algısı” içinde eğitim-
oğretime tabi tutulması gerekir.

2. SİYASET

Türkiye'nin siyasi sistemi, çeŐitlilik ve çoğulculuk ilkesinden uzak, özgürlük ve adalet ka-
bulünü dil ucuyla söyleyen, farklılıkları tanıma yerine düşmanca tutuma yönelmiş, insan
haklarına saygısız şekilde anayasalarında belirlenmiştir. Siyasi sistem, gerek anayasaların-
da, gerekse yılların birikimiyle düşünce ve kabullerde oligarŐik özellikler taşımaktadır.
Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana siyasi sisteme Őekil vermesi gereken siyasi aktörler
sivil-asker bürokrasinin emrinde veya zorlamasında yürümüştür. Bu yürüyüşte, anayasasın-
da halka bırakıldığı söylenen egemenliğe sayıları oldukça kabarık “görünen ve görünmeyen
ortaklar” ihdas edilmiştir.

“Halkın özgürlüğü” ile “halkın iktidarı”nı demokrasi adıyla ideal yönetim Őekli olarak önü-
müze koyan liberalizm, gerçek anlamda bir sivilleşme değil, aksine Batı'nın seküler zihni-
nin ürettiği “insan insanın kurdudur” kabulünün bir sonucu olan ideolojik bir sistemdir. Li-
beral sistemin etkilediği muhafazakâr demokrasinin başat kavramları olan (aynı zamanda
İslâmi literatürden apartladığı) hakkaniyet ve meŐveret kavramlarını irdelediğimizde:

Hakkaniyet, hakka riayet, haklının yanında olma, haktan ve doğruluktan ayrılmamak, adil
davranma durumu olarak ifade edilebilir. Burada hakkaniyet, sivilleşmenin de konusu olan
insandan yana, insanlık adına ve insan için gerekli sonuçlara varmak anlamındadır.

MeŐveret, başta İslâm'ın en önemli kavramlarından olmakla, yapılacak işler hususunda, ehil
olan kişilere danışmak, onlardan görüş almaktır. Őûra ve İstiŐare kelimeleri de aynı anlamda
kullanılır. MeŐveret, hak ve hakikati ortaya koyma ve mevcut Őartlar içinde yapılması gere-
keni en isabetli Şekilde belirleme imkânı verir, meŐveret edilenlere değer verildiğini göste-
rir. Onların kalplerini hoşnut eder, işin beraberce yürütülmesini sağlar. MeŐveret sayesinde-
dir ki, halk kitleleri idarenin işlem ve eylemlerini kontrol eder, denetler, yönlendirir. Müs-
lûmanlarda sivil toplum anlayışı meŐveret ilkesinin bir sonucudur.

Askeri vesayetın kaldırılmaya çalışıldığı 2002'niz hemen sonrasında TBMM'de yapılan
yasa çalışmalarına birçok STK davet edilmiş veya STK'lar kendilerinin davet edilmesini
sağlayarak yasalaŐma sürecine katılmıştır. Türk Ceza Tasasının yasalaŐması önemli örnektir.
Bu dönem gerçekten de bir meŐveret sürecini andırmıştır. Sonraki dönem sivil toplumu
politik topluma yönlendirme dönemi olarak gelişti. Bazı STK'ların devlet imkânlarından
yararlandığı, dolayısıyla sivil toplumun iktidarın işlem ve eylemlerini denetleme sorumlulu-
đunu arka plana attığı dönem olmuştur. Üçüncü ve son dönemde de günümüz liberal sivil-
leşme olgusu ile karşı karşıyayız. Liberal sivilleşme olgusu, devlet ile sivil toplumun iç içe
geçtiği, fakat daha çok devletin sivil toplumu yönlendirdiği, sivil topluma artık ihtiyacı

kalmadığının göstergesi yasalar, işlem ve eylemlere imza attığı, STK'ların etkili olanlarının da bu süreci benimsediğı, içselleştirdiğı dönem olarak yaşanmaktadır. Bu bir bakıma devletin sivillik karşıtlığı müstağniliğı ile birlikte sivil toplum öncülerinin de devletleştiiğii dönemi işaretler.

3. ÖĞRETİM-EĞİTİM-EDEBİYAT

TDK sözlüğünde *öğretim*, belli bir amaca göre gereken bilgileri verme işi, tedris, talim ve öğrenmeyi kolaylaştıracak etkinlikleri düzenleme, gerekçeli sağlama ve kılavuzluk etme işi;

Eğitim de, çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme, terbiye olarak tarif edilmiştir.

Bir başka şekilde ve iyi niyetli olarak da *öğretim*, “Bilgiyi bulmak, kazanmak, bilgiyi kazanma yolunu ve kazanılan bilgiyi hafızada tutarak yeri geldiğinde kullanabilmek için hatırlamak”,

Eğitim de, “İnsan yaratılışında var olan bütün bilgi ve kabiliyetleri esas alarak onu yönlendirmek, geleceğe hazırlamak, hayatı boyunca gerekli bilgiyi nasıl elde edeceğini öğrenmesinde yardımcı olmak” şeklinde tarif edilebilmektedir.³³

Dikkat edilirse bu tariflerde eğitim oldukça olumlu anlamda kullanılmıştır. Eğitimin “eğmek”ten geldiğini, eğmenin ise bir nesneyi kendi rızası dışında zorlayarak bükme, aşağı doğru itmek anlamına geldiğini düşündüğümüzde öğretimle eğitim arasındaki ilişkiyi açıklamak gerekecektir.

“Öğrenmek nefes almaya benzer. Doğal ve insani bir etkinliktir. Yaşamı tüm duyularıyla keşfeden, enerji ve heyecanla karşılayan etkin ve meraklı bir insan, aynı zamanda öğrenmektedir de. Öğrenme yetimiz nefes alma yetimiz gibidir., geliştirilmeye ve müdahaleye ihtiyacı yoktur. İnsanlara nasıl öğrenileceğini veya nasıl düşünüleceğini söylemek gereksizdir, hatta düpedüz hakarettir. Bütün bunları yapabilecek şekilde hayata gelmişlerdir.”³⁴

“Eğitim, öğrenmeyi verimli ve gelişkin kılacağı umuduyla iyi niyetli insanlar tarafından icra edilmektedir, ancak her defasında da öğrenme süreci tahrip edilmektedir.”³⁵

Öğretim ve eğitim çoğu zaman ve yerde aynı anlamda kullanılmaktadır. Her iki kavramın da iyi niyetle aynı anlamda kullanıldığını varsayarsak, kurumsal olarak eğitimi; “Sadece bilgi, mutluluk, iyilik gibi amaçlardan ziyade belli bir bağlam içinde yapılan bilgi aktarma etkin-

³³ Muharrem BALCI, “Ulusal ve Uluslararası Hukukta İnsan Hakları Çerçevesinde Eğitim ve Öğretim Hakkı”, *Yeni Türkiye*, s. 98/22, 1104.

³⁴ Aaron FALBEL, “Öğrenme? Tabii... Eğitim? Yok, Hayır Kalsın”, *Alternatif Eğitim*, s. 104.

³⁵ A.g.m., s. 105.

liği olarak birtakım yapıların etkisi altında biçimlenen bir kurum”³⁶ olarak da tanımlayabiliriz.

Edebiyat, duygu ve düşünceleri en güzel bir şekilde anlatma.

Sivilleşme olgusu içinde öğretim, eğitim ve edebiyatı birlikte ele almayı uygun gördük. Zira her tür kavramsallaştırma, edebiyat vasıtası ile yapılmaktadır. Üstelik sivilleşmeyi en güzel şekliyle tarif eden ve anlamlandıran da konusu insan olan edebiyat olmaktadır.

Aslında özellikle öğrenim görme aşamasındaki çocuklarımıza ve gençlerimize bilgi ve donanım verilmesini ifade eden ‘öğretim’ yapılması gerekirken, adam yapma anlamına gelen ‘eğitim’ verilmesi, edebiyatın bir numaralı konusu olmuştur ve olmaya da devam edecektir. O halde edebiyatın sivilleşme konusunda söyleyeceği çok söz vardır diyebiliriz.

Devletin edebiyat alanındaki işlevini ve edebiyattaki sivilleşmeyi Üstat Necip Fazıl *Poetika* adlı eserinde ifade etmiştir: “Devlet, bütün sanat mücadelelerinde ve zümreleşmelerinde, kendi ideolocya köklerini incitmedikçe her tarafı serbest ve sözü zamana ve cemiyete bırakmaktan başka hiçbir hak sahibi olamaz.”

Hapishanede bile özgür olmayı dileyen bir edebiyata devlet müdahalesi kabul edilemez. Edebiyat hiçbir müdahalenin tesir edemeyeceği kadar sivil bir alandır. Eğitim öğretim işleriyle ilgilendiğini sanan devletin, edebiyat gibi fitraten de özgür bir alan müdahale yerine, mümkün olduğunca sivilleşmesine yardımcı olması gerekir. Ancak bu haliyle edebiyat daha özgür, zihinler daha özgür, yaratıcısı ile daha bir yakın olabilir. Bir diğer deyişle edebiyat insanın insanla, tabiatla ve yaratıcısı ile arasındaki ilişkiyi ayan beyan ortaya koyar.

Eğitimin sivilleşmesi ile birlikte sivil toplumun geliştiğini tarih içinde hem ülkemizde hem de diğer ülkelerde görebilmekteyiz. Hukukta olduğ u gibi eğitim öğretimde Osmanlı modeli sivil bir modeldir. Devletin eğitim ve öğretime müdahalesi sadece öğretim elemanlarının ve eğitimcilerin ihtiyaçlarını karşılama düzeyindedir. Üstelik bu ihtiyaç karşılması da birer sivil toplum kuruluşu örnekleri olan vakıflar vasıtası ile yapılmakta idi. En önemli örnek olarak Darüşşafaka (Şefkat Yuvası) Mektebi bir sivil toplum kuruluşu olan “*Cemiyet-i Tedrisiyye-i İslamiye*” isimli derneğin (daha sonra Darüşşafaka Cemiyeti ismini almıştır) bir kuruluşudur.

Sivil toplum, eğitimin sivilleşmesinin ve sivil girişimciliğin bir ürünüdür. Eğitimi sivilleştirmeden yani bireysel ve kurumsal ilişkilerde karşılıklı var oluşa dayanan katılımcı ve paylaşımcı yaşam kalıplarını hayata indirgemededen sivil toplumu inşa etmek olası değildir. Bunun için eğitim-girişimcilik ve sivil toplum ilişkisinin irdelenmesi gerekmektedir. Eğitim girişim ilişkisi sivilleştikçe sivil toplum gelişecektir.

³⁶ Kemal İNAL, *Eğitim ve İktidar*. s. 40.

Önce Aile Sonra Okul

Hayata geldiğinde annesinin gözlerine odaklanan çocuğun konuşması da ana diliyle olmaktadır. Çocuğun ilk sosyal alanı da ailedir. Sivilleşme olgusu sadece militarizmle ilişkili olmayıp, hayatın her alanında söz konusudur. Sosyallik, insanın olmazsa olmaz prensiplerle birlikte varlığına bağlıdır. Bu olmazsa olmazlara “zaruriyyât-ı diniyye” veya “makasid-i hamse” deniyor. 1) Nefsin (canın) korunması, 2) Aklın korunması, 3) Dinin korunması, 4) Neslin Korunması, 5) Malın korunması.

Aile içinde kendini bulan çocuğun fitrî olarak da korumaya çalıştığı bu esasları önce aileden aldığı bilgilerle geliştirmesi gerekmektedir. Mutlak korunması gerekenleri koruma noktasında bilinç kazanan çocuğun genç yaşlarda bunları geliştirmesi ve her insanın bunları koruması gerektiği konusunda bilgilenmesi, “insan insanın kurdudur” anlayışının aksine, “karşılıklı toplumsal yararlanma” anlayışını kazandırır. Bu anlayış “müminler birbirini yıkayan el gibidir” sözü ve bilinci ile beslenir ki sivilleşmeden kastımızın bu olduğu açıktır.

İşte aile, okul çağından önce ve sonra bu korunması gerekenlerle çocuğu bilgilendirmeli ve donatmalıdır. Sivilleşmenin bir yönü de insanın kendine olan güveni ise, bu güven bu sayede kazanılmaktadır. Özgüvenini aileden kazanmış çocuğun okuldaki konumu da farklı olmaktadır. Zira okul, aşağıda da göreceğimiz gibi çocuğun aile ile toplum arasındaki serüvenidir. Bu serüvende çocuk aileden çok okulun etkisi altındadır. Eğitim sistemimizin sık sık değiştirildiğini de göz önüne aldığımızda bu serüven konusunda az konuşulduğu da bir vakıdır.

Okullarımız artık sivil birer mekân olmaktan çok, kamu otoritesinin kendini çocukların damarlarına kadar hissettiği ceberut, sınırlandırılmış, otoriter bir alan haline gelmiştir. Merkezîyetçi eğitim-öğretim, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve ucu bucağı bulunamayan idari düzenlemelerle, tek tipçi zihniyet okullarımıza hâkimdir. Bu hâkimiyet çocuklarımızı kendi özgüvenlerine, bilgilerine, donanımlarına, evrensel kurallara, dinin gereklerine değil, devletin kendinden menkul kurallarına, hikmet-i hükümete itaati zorunlu kılmaktadır. Hele bir de ailede fiziksel bağımlılık çocuktaki özgüvenin yerine geçmiş ise, çocuk için okul kamusal bağımlılığın merkezi haline gelecektir.

Müfredat

Sözün burasında eğitimin **gizli müfredatına** da değinmek yararlı olacaktır. Gizli müfredat, açık müfredattaki eksik ve belirsiz bilgi ve değerleri daha ayrıntılı biçimde tanımlayan, egemen siyasal sisteme ve kültüre sosyalleştirmeyi derinleştiren, öğrenci tipini daha dar kalıplar içinde billurlaştırmaya çalışan bir müfredattır. Öğrencilere okulda eğitsel rutinler içinde özümsetilen çok sayıda sosyal, kültürel ve etik davranış, gizli müfredatın konusunu oluşturur. Gizli müfredat, siyasal toplumsallaşma, itaat ve uyumlu olmaya yönelik

yetiŐtirme, geleneksel sınıf yapısının sũrdũrũlmesi gibi iŐlevleri yerine getirir. Gizli mũfredat çoğu zaman yazılı değildir. Hâkim ideoloji ve aile içinde meŐrulaŐtırılmıŐ davranış biimleri³⁷.

Gizli mũfredatın içinden bazı kural ve davranışları doğru yanlış ayırt etmeksizin rneklendirsek: Dũęme ilikleme, parmak kaldırmak, okula tek sıra halinde girmek-çıkmak, öğretmene babasından daha çok sayęı göstermek, siz diye hitap etmek, örnek insan olduğu ifade edilen öğretmenlerin odasının kapısını almadan girmek, İstiklal MarŐını gũr sesle okumak, ğretmen ve idarecilere mutlak sayęı göstermek, okulu temiz tutmak, demirbaŐlara zarar vermemek, gũrũltũ yapmamak vb.³⁸

Milli Eğitim vasıtasıyla gizli-açık mũfredatın konusu olan kamusal alan bilgilendirmeleri, kamusal alanın sivil alanı belirlemesi Őekline dnũŐmektedir. Gizli mũfredat çoğu zaman açık mũfredattan daha etkilidir.

Öğretim Kademelerine Bakış

İlköğretim

İlk ğretim ocuk için bir kendini keŐfetme ve toplumsallığının farkına varma aşamasıdır. Bu aŐamada ebeveynler ve toplum ocuğa Allah'ın bir emaneti olarak bakmalı, çocuğu ũretim-tũketim ilişkilerinin bir parçası olarak görmemelidir.

GeçmiŐimizde ve gũnũmũzde iki yanlış tutum sergilenmektedir:

Birincisi ocuğa yardım ve destekten çok çocuğun ebeveyne desteği öncelenmiŐtir. ocuk aile için bir destek unsuru, bağda bahçede, baba meslek ve sanatında yardımcı unsur, bazen de ebeveyni bir arada tutan bir unsur olarak algılanmıŐ, ocuk bir nevi ailenin mũlkũ adedilmiŐtir.

İkinci yanlış ise ulus devletinin ve sekũler toplumunun modelleŐtirdięi ocuk anlayıŐıdır:

Ulus devlet ve sanayi toplumlarında ocuk ulusun ve piyasanın malıdır. ocuk mevcut dũzene uygun bir zihin olarak "baba devlet"e tabi, ulusal ve uluslararası sistemin bir parçası, tebaası olarak dizayn edilir.

Orta ğretim

Orta ğretim ocuk için mesleki alt yapının kazandırıldığı dönemdir. Bu dönemde ğretim anlamında teorik bilgiler verilip, eğitim anlamında da yetenekleri izlenirken geliŐmesi için yönlendirmeler yapılmalıdır.

³⁷ Kemal İNAL, *Eğitim ve İdeoloji*, s. 134.

³⁸ A.g.e., s. 134.

Ancak herkesin görebileceği gibi orta öğretim döneminde çocuklarımız birçok zararlı madde ile tanıştırmakta, bağımlılık üreticilerinin muhatabı olarak bağımlılaştırılmakta, bağımlılık köleliğe dönüştürülmektedir. Birkaç yıl içinde tamamen özgür iradesi ile toplumun bir unsuru, yeteneği olacak genç, bu özelliklerinden sıyrılarak iradesi felç edilmiş olarak, zehir tacirlerinin kölesi durumuna düşürülmektedir. Yukarıda insan hayatının olmazsa olmazları olarak “zaruriyyât-ı diniyye”nin 5 maddesini saymıştık. Çocuklarımızın bağımlılıklarla tanıştığı bu ortaöğretim dönemi öncesinde ve sonrasında ne müfredatta, ne de eğitim anlamında bu korunma esasları anlatılmamaktadır. Bu maddelerden ilki nefsin (canın) korunmasıdır. Canımızın Allah’ın bir emaneti olması nedeniyle korunması gerektiği, onu insanlık düşmanlarının bağımlılaştırmasına, köleleştirmesine fırsat vermemeyi çocuklarımıza öğretmemektedirler. Zira öğretmesi gerekenlerin (aile ve öğretmenlerin) kendi nefislerini koruma noktasındaki acziyetleri malumdur.

Devletin siyasi partilerinin ve hükümetlerinin programlarında bu güne kadar bağımlılıklarla mücadele anlamında bir başlık dahi yoktur. Bu durumda, gerçekten de nükleer savaştan bile daha tehlikeli olan bağımlılıklar, geleceğimizin teminatı çocuklarımızı ve gençlerimizi hayatlarının baharında ya aramızdan ayırmakta, ya da iradesi felç edilmiş, bağımlılaştırılmış hale getirmektedir. Milli Eğitim, Sağlık ve Gençlik ve Spor Bakanlıklarının gençlerin bağımlılaştırılmamaları konusunda elle tutulur esaslı programları da yoktur. Hatta alkol markalarının eğitim-öğretim ve spora sponsorluklarını dahi görebilmekteyiz. Son dönemde sigara ve alkol satışına dair yasal sınırlamalar henüz sonuçlarını vermemiştir. Hukuki bilincin verilmediği bir eğitim-öğretim ve sağlık sisteminde sonuç alınması da imkânsız görülmektedir.

Üniversite

Üniversite örgün eğitimin son kademesi, sosyalleşmenin ve ulusal-uluslararası ilişkilerin tanımlanma ve analiz-sentez yapılma aşamasıdır. Üniversite farkındalığın, toplumsal sorunlara çözüm üretme bilincinin geliştiği zemindir. Ancak kendi alanım olan hukuktan örnek vermem gerekirse; Hukuk fakülteleri, sadece kanun maddelerinin basit pratiklerle hıfzetti-rildiği, hukuk kavramlarının dahi öğretilmediği, mukayeseli hukukun geliştirilmediği, meslek seçiminde öğrenciye herhangi bir bilgi ve yönlendirme yapılmadığı zeminler halindedir.

Tevhid-i Tedrisat (Öğretimin Birleştirilmesi) Kanunu

Tevhid-i Tedrisat Kanunu (Öğretim Birliği Kanunu), 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilmiş, tüm öğretim-eğitim kurumlarını Maarif Vekâletine bağlamış kanundur. 1982 Anayasa’sında da İnkılap Kanunları arasında korumaya alınmıştır.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu ayrıca tekke ve zaviyelerin kapatılması; Arap harflerinin kaldırılıp Harf Devrimi’nin yapılmasının da gerekçesini oluşturmuştur.

Madde—1. Türkiye dâhilindeki bütün müessesatı ilmiye ve tedsriye Maarif Vekâletine merbuttur.

Madde—2. Őer'iyeye ve Evkaf Vekâleti veyahut hususi vakıflar tarafından idare olunan bilcümle medrese ve mektepler Maarif Vekâletine devir ve raptedilmiştir.

Madde—3. Maarif vekâleti yüksek diniyat mütehasısları yetiştirilmek üzere Darülfünunda bir İlahiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hidematı diniyenin ifası vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşaf edecektir.

Madde—5. Ek. Mektebi Harbiye'den menşee teşkil eden askerî liseler bütçee ve kadrolarıyla Müdafaai Millîye Vekâletine devrolunmuştur.

19. yüzyıl sonlarında Avrupa'da dinlerin sonunun geldiği anlayışının Cumhuriyet kadrolarında da yer bulmasıyla Türkiye'de yeni toplumsal yapının oluşturulmaya çalışıldı. Bu oluşum hayatın her alanına uygulanmaya başlandı ve eğitim alanı bundan en fazla pay alan oldu. Göstergesi ve uygulaması da Tevhid-i Tedrisat Kanunu olmuştur. Böylece tek tip zihniyet ve tek tip vatandaş modeline geçilmiştir. Nitekim Başbakan İnönü 1925'te öğretmenlere yaptığı konuşmada yeni toplumsal yapının öğretim-eğitim kodlarını vermektedir:

“Milli terbiye istiyoruz... Sizin vereceğiniz terbiye dini değil milli, beynelmilel değil, millidir. Sistem bu. Dini terbiyenin milli terbiyeye tearuz etmediği zaman, her iki ter kibenin kendi yollarında, en temiz bir tecelli göstereceğini ispat edecektir. Beynelmillel terbiyeye gelince: Esas itibariyle dini terbiye dahi beynelmilel terbiye demektir. Bizim terbiyemiz kendimizin olacak ve kendimiz için olacak... Bu millet henüz istediğimiz yekpare millet manzarasını göstermiyor... Bu yekpare millet içinde yabancı harslar erimelidir. Bu milliyet kütlesi içinde ayrı ayrı medeniyetler olamaz. Dünya üzerinde her millet mutlaka bir medeniyet temsil eder.”³⁹

Eğitim-öğretimde; öğretimin özü, programı, bireysel kabiliyet ve toplumsal uyum, özgün ve özgür düşünce, uluslararası bilimsel uyum, millîlik, gelir dağılımında eşitlik, fırsat eşitliği gibi kriterler esas alınır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu bu kriterlerden herhangi birini esas almadan yapılmış bir kanundur. Yapıldığı günden bu güne kadar da sürekli eleştirilmiş fakat değiştirilememiş, uygulamadan kaldırılamamıştır.

Tevhid-i Tedrisat Kanununun çıkarıldığı yıllardaki şartları tartışmak bugün çok gerekli olmayabilir. Ancak günümüzde birçok uluslararası belgeler, bölgesel anlaşmalar, ulusal düzenlemeler artık bu kanunun gerekliliğini ortadan kaldırmış, alay konusu olabilecek uygulamaları imkânsız hale gelmiştir. Nitekim Türkiye'de öğretimin birleştirelmesi zorunluluğu delinmiş, birçok istisna uygulamaya girmiştir.

³⁹ MEB 1946'dan aktaran Kemal İNAL, *Eğitim ve İktidar*, s. 23.

Ulusal ve uluslararası belgeler ve anlaşmalarda düşünce ve ifade özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, eğitim ve öğrenim özgürlüğü, örgütlenme özgürlükleri o kadar genişlemiş ve yaygın hale gelmiştir ki, devletin bu alanlara müdahalesi neredeyse sıfırlanma noktasına ulaşmıştır. Hal böyle iken hala bu kanunun yasal düzenleme olarak varlığını sürdürmesi imkânsızdır.

Kanunun sivil öğretim-ēitimi ilgilendiren 1. maddesi Türkiye’de mevcut bütün ilmî kurumları ve okulları Millî Eğitim Bakanlığına bağlıyor. 2. maddesi Őer’iyye ve evkaf bakanlığı ile özel vakıflara bağlı okulları millî eğitime devrediyor. 3. maddesi de din uzmanları yetiştirmek üzere bir ilâhiyat fakültesi, din hizmetlerini yerine getirmek üzere memurlar yetiştirmek için de imam hatip okulları açma görevini milli eğitim bakanlığına veriyor.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu zaman içinde istisnaları oluşturularak uygulanmıştır, hala da istisnaları oluşturulmaktadır. Önce ziraat ve sağlık bakanlığına bağlı okullar açıldı, Bu istisnalar aslında kanunun ruhuna ve maksadına aykırı idi. Kanunun 3. maddesine uygun olarak imam hatip okulları ve Yüksek İslam Enstitüleri açıldı. Rağbet çok olunca mezunlarına başka fakültelere geçiş yapma imkânı tanındı. Kur’an okumayı öğrenmek ve dini bilgi alınmasını sağlamak üzere Diyanet’e bağlı Kur’an Kursları açıldı.

Kanunun “Eğitim ve öğretimde birlik sağlamak” olarak vasıflandırdığı amaç aslında “duyguda ve düşüncede tek tip insan” yetiştirmektir. Ancak kanun amacına ulaşamadı. Zaman içinde birçok sınırlama ve kısıtlamalarla imam hatiplerin önü kesilmeye çalışıldı. Katsayı uygulaması getirildi. Mezunlarının kamu hizmetlerinde çalışması engellendi. Tevhid-i Tedrisat Kanunu uyarınca açılmış olan okullar kanuna aykırı sayıldı. Bir başka ifade ile siyasal sistem kendi kanunlarını işlevsiz hale getirdi, tek tipçilik anlayışında fireler verilince temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasına geçildi. Gelecek kuşaklara hukuka aykırı bu uygulamaların iyi anlatılması, bir daha bu hukuksuzlukların yaşanmaması için elzemdir.

Aslında bir kanunun değiştirilmesi veya kaldırılmasını engellemek amacıyla inkılâp kanunlarının arasına alınması, kanunlar arasındaki hiyerarşinin kendi içinde bozulması hukuka aykırılığın, siyasal sistemin halkına güvenmediğinin bir göstergesiydi. Tek tip insan modeli sekteye uğramıştı.

Bir başka husus ise, Kur’an Kurslarının devlet eliyle açılması ve devletin kontrolünde olmasıdır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu devlete böyle bir yetki vermediği gibi, Kur’an Kurslarının açılması ve yönetimini devlete de vermemişti. Bu tamamen özel bir alandır ve insanlar kendi dinlerini yine kendi belirledikleri yöntem ve araçlarla öğrenecektir. Devletin vatandaşına herhangi bir dini öğretilmesi ve Őekillendirmesi mümkün olmamalıydı. Kur’an Kurslarının devlet eliyle öğrenime açılması ve müfredatının belirlenmesi laiklik ilkesine de aykırıdır.

Din eğitim ve öğretilimi Anayasa’nın 24. maddesi uyarınca temel hak ve hürriyetlerdendir. Anayasal bir haktır ve engellenmemelidir. İmam hatip okullarından mezun olanların kendi

alanlarının dışında alanlara gidebilmesinin engellemesi tamamen hukuka aykırıdır. Zira öğretim müfredatı aynı hatta din öğretimi fazlası olan okullarda sırf dini öğretim almaları nedeniyle eğitim-öğretim hakkından ve meslek seçme hakkından mahrum edilmeleri ulusal ve uluslararası belgelere aykırıdır.

Mevcut ve gelecek kuşaklara eğitim ve öğretimde hukuk kuralları öğretilmeli, uygulamaya esas teşkil edecek hukuk mantığı kazandırılmalıdır ki öğrenci kendisi üzerinde uygulanmaya çalışılan hukuka aykırılıkları bizzat kendisi görsün ve sivil bir mantalite ile kendi hakkını bizzat aramayı öğrenebilsin. Sivillik, sivilleşme bu anlamda önemlidir. Kılık kıyafetin farklılaştırılması, hatta kamuda bile olsa kılık kıyafet sınırlamalarının kaldırılması, eğer muhatapı bir hukuk mantığına sahip değil ise farklı bir zaman ve mekânda ellerinden alınması her zaman olasıdır.

Tüm bu belirlemelerimizde bize ışık tutacak pratik, öğrenme sürecinde öğretmen ve öğrencinin **çalışma arkadaŐı** durumuna gelmesidir. Bu da ancak öğretmenin ‘öğretmesi’, öğrencinin de ‘öğrenmesi’ arasındaki ayrımın anlaşılması ile mümkün olabilir.⁴⁰ Fakat ne yazık ki Milli eğitim sistemimiz ve sistemin emekçileri olan öğretmenlerimiz öğrencilerini içini kâğıt doldurdukları papağanlar⁴¹ haline getirmeye çalışmaktadırlar.

4. EKONOMİ

Piyasa ekonomisi olarak takdim edilen bir ekonomi sisteminde kamu işletmelerinin devam etmesi, özelleştirmelerde devletin yönetimlerde yer alması, görevlendirmelerde partizanca davranılması, ücretliden alınıp kamu görevlilerine verilen vergiler, bankaların kene gibi vatandaşları soymaya devam etmelerine göz yumulması, kamu alanlarının müteahhitlere peşkeş çekilmesi, AVM Cumhuriyeti olarak adlandırılan rantıye paylaşımları, eşitlik ilkesinin ve sivilleşme çabalarının çalışanlar aleyhine yürütülmesi anlamında önemli açmazlarımızdır.

Piyasa ekonomisinin temellerinden olan girişim özgürlüğü de, yukarıdaki lâzımelere (!) uyulmadığında bürokratik formalitelerle kuşatılmış durumdadır.

Bakan Şahin, “Kişi başına gelir ne kadar artarsa artsın, insanlığın temel beklentisi, insani değerlerdir. Ekonomik gelişmenin de bu değerlerle desteklenmesi gerekiyor” derken, ekonomideki sivilleşmeye dikkat çekiyordu.

Türkiye’de sivilleşme, çoğunlukla özelleştirme ve bireyselleştirme anlamına kullanılmaktadır. Bir başka ifade ile birçok kamu hizmetinden zarar eden devletin, zarar eden kurum ve kuruluşları elinden çıkarması, onları özelleştirmesi sivilleşme olarak adlandırılıyor. Otoriter

⁴⁰ Vinoba BHAVE, “Özel Olan ve İmha Edilen”, *Alternatif Eğitim*, s. 39.

⁴¹ Rabindranath TAGORE, “Papağanın Masalı”, *Alternatif Eğitim*, s. 57.

tavırlarla, bürokratik tutumlarla yapılan özelleştirme-sivilleştirme anlamındaki idari işlemler otoritenin, militarizmin, sivil - asker bürokrasinin mengenesinde olmanın bir başka türüdür. Otorite çoğunluğa dayalı olarak devam eder, adına da sivilleşme diyerek sivilleşme kavramı sulandırılabilir. Belki de burada **sulandırma** ifadesi yerine, liberal ekonomilere geçiş sürecindeki gelişmekte olan ülkeler için uluslararası sisteme bir tabiiyeti ifade eden “**sürdürülebilir kalkınma**” kavramı kullanılmalıdır.

5. KALKINMA

Kalkınma, geri kalmış veya gelişmekte olan ülkelerin sosyo-kültürel ve ekonomik bakımdan düzenlemeler yaparak gelişmiş ülkelere yetişme çabalarıdır.

Gelişmiş ülkeler açısından da kalkınma: Gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerin doğal kaynaklarının tamamen tüketilmeden bilinçli şekilde kullanılması, geleceğe devredilmesini ifade eder. Bir başka deyişle, siz doğal kaynaklarınızı kendiniz tüketmeyin, biz gelip kullanalım ve sizin tüketiminize sunalım edebiyatıdır.

Kalkınmanın sürdürülebilir olmasının da, çevre ve doğa ile barışık olmak, doğal kaynakları tüketmemek ve insanlık ile paylaşmakla mümkün olduğu ifade edilmektedir. İfade edilmektedir diyoruz zira kalkınma ve sürdürülebilir kalkınma edebiyatı yapanlar genelde doğayı katleden, insanlıkla paylaşmak yerine tamamen kendi yararına üretip tüketen topluluklar ve ülkeler olmaktadır. Biz üçüncü dünya ülkeleri de sürdürülebilir kalkınma edebiyatından kendi payımıza düşenlerle avunmaktayız. Bakan Şahin’in dikkat çektiği **insani değerlere** tekrar vurgu yapmak gereği vardır.

Sivilleşme mi Liberalleşme mi?

Eğitim, hukuk, siyaset, ekonomi, sosyal politikalar gibi oluşumlara ilişkin talepte bulunanlar, toplumsal bir sözleşmeden söz ederken liberal bir sivilleşme olgusunun peşine takılmış görünüyorlar. Referanslarımızı kadim değerlerimiz üzerinden veremediğimiz müddetçe arzu etmediğimiz eksen kaymasını yaşamamız kaçınılmaz gözüküyor.

İlginç gelen bir hususu da belirtmeden geçmeyelim: Her türlü ideolojiden bağımsız bir sivilleşme mümkün değildir. Sivilleşme de bir ideolojik tercihin ürünüdür. Ülke insanının değerlerini bir ideolojik tercih olarak işaretleyen liberal zihnin yanılması itibar edilmemeli, kültürleşen, ideoloji haline gelen değerlerimizin diğer beşeri ideolojiler gibi bir ideoloji olduğunu akıldan çıkarmamalıyız. Bu nedenle, bulanıklaştırılmaya çalışılan genç dimağlara ideoloji karşıtı zerki mutlaka teşhis ve ifşa edebilmeliyiz.

Bugün revaçta olan proje, sivilleşmeyi liberalleşerek gerçekleştirme projesidir ve bu proje beşeri olmasının yanı sıra insanlığın mahvına sebep olan “insan insanın kurdudur” felsefesini beslemektedir.

O halde Şunu tekrar belirtmeliyiz ki, sivilleşme olgusu ve s¼recini liberalleŐmeye teslim etmek demek, bunca yıllık gayret ve m¼cadelenin Batılılara teslim edilmesi demektir. Hem de eğitimi ile siyasası, sosyalliği ve hukuku ile birlikte teslimiyet... KarŐtı mı, evet Aliya'dan bulabiliriz. "Ey Teslimiyet, senin adın İslâm'dır."

Sivilleşme mi Tebaa Zihniyeti mi?(*)

Tebaa ve İtizalciler

"İnsanlar var ki, güçlü iktidarlara hayrandırlar; disiplini ve ordularda gör¼len, amiri ve memuru belli olan d¼zeni severler. Yeni kurulan Őehir semtleri, sıraları dosdoğru ve cepheleri hep aynı olan evleriyle onların zevklerine uygundur. M¼zik bandoları, formaları, gösterileri, resmigeçitleri ve bunlar gibi hayatı 'g¼zelleŐtiren' ve kolaylaŐtıran Őeyleri beğenirler. Bilhassa her Şey 'kanuna uygun' olsun isterler. Bunlar tebaa zihniyetli insanlardır ve tabi olmayı; emniyeti, intizamı, teŐkilatı, amirlerince methedilmeyi, onların göz¼ne girmeyi severler. Onlar Őerefli, sakin, sadık ve hatta d¼r¼st vatandaŐlardır. Tebaa iktidarı, iktidar da tebaayı sever. Onlar beraberdir, bir b¼t¼n¼n parçaları gibi. Otorite yoksa bile tebaa onu icad eder."

"Öbür tarafta mutsuz, lanetlenmiŐ veya lanetli ve daima gayri memnun bir insan grubu vardır. Bunlar hep yeni bir Şey isterler; ekmek yerine daha ziyade h¼rriyetten, intizam ve barıŐ yerine daha ziyade insanın Őahsiyetinden bahsederler. Geçimlerini h¼k¼mdara borçlu olduklarını kabul etmeyip; bilakis, h¼k¼mdarı da kendilerinin beslediklerini iddia ederler. Bu daimî itizalciler umumiyetle iktidar sevmezler, iktidar da onları sevmez." (Aliya İzzetbegoviç, *Doğu ve Batı Arasında İslam*, s. 253)

Tebaa zihniyetli toplum oluşturmaya karşı

Ulus devletin tebaalaŐtırıcı eğitim anlayışına ve uluslararası otoritelerin bađımlılaŐtırıcılıđına uygun m¼fredata karşı bir söylem geliŐtirmek gerekiyor. Bu bir anlamda, tebaa zihniyetli toplum oluŐturmayı amaç edinen ve bu insanların sorgulamasız itaati üzerinden kalkınma planları oluŐtıran devletlere, zengin köle sahiplerine karşı sivil itaatsizlik...

İnsan Üretilen Modern Fabrikalar

"Okulda insan imal edilir. İnsan yapma olayına eğitim denir."⁴²

Rauter'a göre farkına varmasak da üzerimize çizilen senaryolar dâhilinde yaŐatılıyoruz. Verilecek her türlü bilgiye aç olan bir çocuğa herhangi bir yargının kesin bir Şekilde doğrulu-

(*) Bu bölüm Sosyal Bilimler Lisesi 9. sınıf öğrencisi Bilal Balcı'nın ders ödevinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

⁴² E. A. RAUTER, *D¼zene Uygun Kafalar Nasıl Oluşturulur*.

ġunu kabul ettirmek hiç de zor deġildir. 6 yaşındaki bir ocuġa iki kere iki beş eder dersiniz kabul eder hemen, sorgulamaya gayret gstermez. Bir kere başladı mı ocuk dnyayı yanlış bir Şekilde tanımaya, nne serilen bazı sahte gerçeklikler sabiteleri olur birden.

Allah tarafından fitraten en gzel Şekilde yaratılan çocukları saptırma suçu ncelikle okulda başlamaktadır. Eġitim alanında bir Şeyler yapmak isteyenler, hukuk dzeninden rahatsız olanlar ncelikle Rakel Dink'in deyimiyile⁴³ "bir bebekten bir katil çıkaran karanlıġı (sistemi)" sorgulamalıdır. Burada okul deyince aklımıza hemen drt duvar arasında sıkışmış bir ders ortamı gelmemelidir. "Aile evresi, sinema, tiyatro, radyo, gazeteler, kitaplar ve afişler de bir anlamda okuldur. Yani tm bilgi ileten yerler bir okuldur."⁴⁴

Bilgiyle Ynlendirme ve Amaç Kargaşası

ġretim dnemlerinde devleti eleştirmeyi ğrenemeyen gençler, ġretmen olunca devletin yanlışlarını anlatamamaktadırlar. Zaten her biri adeta devlet memuru olmaya Őartlandırılmıřlardır ki bizim yararımız için(!) hazırlanan ders programı da bunu gerektirir. "Eġitimcilerimiz de bizim gibi aynı yntemle ve aynı bilgilerle imal edilmişlerdir."⁴⁵

Okulda, sosyal bilgiler dersinde ğrencilere hukukun, demokrasinin Atina da kurgulandıġı ve yařandıġı anlatılır. Atina'nın demokrasisinden bahsedilir. Fakat Atina'daki 365.000 kle mfredatımıza giremez. nk okul bize soru sorma alıřkanlıġı aşılamaz. Dikta rejimleri ve tebaa zihniyetli ġretim bize soru sormanın grg kurallarına aykırı olduġunu belletir. "Bu ġretiliyor ama acaba bunun arka yz ne!" diyemeyiz. O halde ġretilmiyor, eġitiliyoruz. ***Hlbuki eġitim, ġretimin zerine bina edilir!*** Milli Eġitim yerine milli ġretim denmesi gerekmiyor muydu?

Okullarda aşılanan bir başka gerçeklik ise yargılama kurumlarının stnlġüdür. Mahkemeleri tanıtırken ġretmenler byk bir aymazlıkla hkimin partiler st, devlete baġlı olmayan, yasalara gre yargılayan kişiler olduġunu syler. Btn mesele de o "yasalara baġlı" emaresinden çıkar aslında. nk bu yenednya dzeninin oluřturduġu yasalar bir anlamda zengin kle sahiplerinin ihtiyaç listelerinin gelişimidir. Beşeri yani insan eliyle, insanın yanlı düşünce yapısıyla hazırlanmış olduġundan o yasalar dhilinde verilen kararların bozuk saat gibi bazen doġruyu gsterdiġi ġretilmez.

Tebaalaştıran Zihniyet

Devlet bizi kendisi için retir ve yaşatır. İnsanlar da bu insan retme içine karşı koyamaz, nk eġitim kurumları ve medya, otoriteye yani devlete aittir. Burada devlet uluslararası

⁴³ Rakel Dink, Kocası Hrant Dink'in cenazesinde *Agos* gazetesinin balkonundan seslenirken sylemiştir.

⁴⁴ E.A. RAUTER, a.g.e.

⁴⁵ A.g.e.

sermaye Őirketlerinin oluşturduğu global sisteme entegre edilmiş bir devlet –Modern ulus devleti– dir. Sınırsız kamuoyu oluşturma ve toplumu yönlendirme imkânına sahip olan devlet, kalıcı olma arzusu bakımından itaatsiz ve sorgulayıcı nesillerin yetiŐmesini istemeyecektir.

Okullarda insanlar devletine, milletine bağlı bireyler olarak yetiŐtirilmeye çalıŐılır. İngiltere’de de bu durum böyledir. İngiltere halkı tamamen Kralielerinin tebaası olarak yetiŐtirilmiŐlerdir. Kraliçe II. Elizabeth dünyanın en zengin kadınlardan birisidir. İçinde dünyanın önde gelen 50 yarıŐ atını barındıran bir ahır vardır ve Kraliçe için bu atlar çok değerlidir. Kraliçe bu atların eğitimi için yılda 55 milyon sterlin harcar. İngiliz halkı da bunu gururla dile getirirken 55 milyon sterlinin kendi sorunlarının bir kısmını çözebileceğini düŐünmez. Sözde kendini halkının ferahına adanmıŐ olan Kraliçenin bu parayı beygirlere yatırması hiçbir İngiliz’in zoruna gitmez. İngiltere vatandaşlarından hiçbiri bu duruma isyan etmez? Çünkü onlar söylemeseler bile, aldıkları eğitim dolayısıyla kraliçenin **stnlğ** kafalarında bir yerlere kazanmıŐtır.

O halde, “Ders programlarını öylesine değiştirmeliyiz ki okullarda artık ŐartlandırılmıŐ yurttaŐlar retilmesin.”⁴⁶

Ders programlarının deđiŐtirilmesi de ancak okulların devlet kurumu olmaktan çıkarılması ile mümkündür.⁴⁷ Bu nerme muhatabına absürt gelebilir. Ancak her bakan deđiŐiminde, okullara kabulde, sınav sisteminde ve müfredatta yapılan deđiŐiklikler, eğitim-ğretim sisteminde kalıcılığın olmadığını ve başarısız olduğunu gösterdiğine göre, sivilleŐen okulların daha sağlıklı müfredat oluŐturacađı inancındayım.

Zorunlu eğitim ve devlet müfredatı. Bir de tarihçesine bakalım. Türkiye’de durum farklı mı? Prusya’da Modern eğitim 1819 yılında, çok açık bir biçimde 5 amacı gerçekleştirmek için zorunlu hale getirilmiştir.

- Orduya itaatkr askerler,
- Maden ocaklarında çalıŐtırılmak üzere itaatkr iŐçiler,
- Hkmetlere azami düzeyde tabi olacak sivil hizmetliler,
- Endüstriyel yapıların hizmetinde çalıŐacak memurlar,
- Kritik konu ve sorunlarda birbirine yakın düşünen vatandaşlar yetiŐtirmek.⁴⁸

⁴⁶ E. A. RAUTER, a.g.e.

⁴⁷ İvan ILLICH, *Okulsuz Toplum*, s. 13 vd.

⁴⁸ John Taylor GATTU, “Devlet Eğitimi Denen Kbus: Neden Bireysel Düşünceyi Yok Eden Bu Sistemi Değiştirmeliyiz?”, *Alternatif Eğitim*.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

HUKUKİ DENETİM ARACI OLARAK STK'LAR

Hukukun Yaygınlaştırılması

Türkiye’de araştırmalar bireyin temel yöneliminin **devlet odaklı** olduğunu göstermektedir. **Devletin yüce ve kutsal bir güç** olmasına dayanan ve onun **sonsuz bir kaynak** olarak görülmesini de beraberinde getiren bu algılama, kendi kendine var olan, bireyin etki ve katkısına muhtaç olmayan bir mekanizma tanımını içselleştirmektedir.

Oysaki günümüzde devletin her alanda yapmaya mecbur ve yapmaktan imtina etmesi gereken alanlar mevcut olup, bu lütuf olarak değil devletin bireye bir borcu olarak okunması gereken haldedir. Anayasanın 2. maddesi bunu özetlemektedir. Kaldı ki, anayasanın birçok maddesinde vatandaşların ödevleri düzenlenmekle birlikte hakları da düzenlenmektedir. Anayasal hukuk düzeninde devlet ile birey arasında oluşan bu hak ve ödevler aslında bir **karşılıklı sözleşme** niteliği taşımakta ve devletin yapması gerekenler bir lütuf olarak değil devletin birey ile yaptığı sözleşme gereği ifa mecburiyetinde olduğu yükümlülüklerdir.

Bu duruma birey yönünden bakıldığında ise bu **mecburi ifaların edasını isteme, bir hak-tır**. Bu hak yasalar aracılığı ile tescil edilmiştir. Bir şeyin tescillenmesi demek herkes tarafından bilinebilir ve hatta biliniyor olması demektir. Zaten “kanunu bilmemek mazeret sayılmaz” kuralının temelini bir ayağı da buradan kaynaklanmaktadır. Tescil edilen bir hak artık mutlaklık kazanır ve herkese karşı ileri sürülebilir. İşte bu hakların oluşturduğu karşılıklı ortama **hukuk düzeni** denir.

Anlaşılan o ki, **özgürlük ve temel haklar sadece siyasal bir mesele değildir**, aksine sadece siyasal alana bırakılamayacak kadar da hassas konulardır ve demokrasilerde gerçek anlamda **özgürlük ve hak temelli yaşam, hukuku tavandan tabana yaygınlaştırmakla mümkündür**. Bu yaygınlaştırmanın, toplumun hukuku birlikte yaşayarak ve uygulayarak ve daha çok hukuku denetlemekle gerçekleşeceği ortaya çıkmaktadır.

Hukuki Denetimcilik ve Yasal Örnekler

Hukuki denetimci olma, sivil toplum kuruluşlarının devlet erkine katılma yöntemlerinden biridir. Biliyoruz ve devamlı Őikâyet ediyoruz ki devlet erki aslında sivil alanda despotça kullanıldığında özgürlük denilen kutsal başta olmak üzere insanların temel hakları keyfi şekilde yaralanmaktadır.

Kuvvetler ayrılığının hâkim olduğu yönetimlerde eğer tüm aktörler görevini yapmıyorsa ya da **demokrasi oyunundan danışıklı dövüş oyununa geçilmişse** kimin uyarıcı ve müdahil olacağı sorusu gündeme gelir. İşte bu noktada ortaya atılan fikir ombudsmanlık kurumu,

halk mahkemeleri veya halk savcılığı kurumları olmuştur. Bizde halk savcılığı ve halk mahkemeleri örnekleri yoktur. Ombudsmanlık da yeni kurulmuştur.

Ombudsmanlığın amacı, idare üzerinde denetim uygulamaktır. Ombudsmanlık kurumu **bağımsız bir kurum**dur. Ancak verdiği kararlar bağlayıcı nitelikte olmayıp tavsiye niteliğindedir. Önemli bir yanlış da Ombudsmanlık Kanununun çıkmasıyla birlikte oluşturulan kurumun başına, yürütmenin başı tarafından devlet memurluğundan emekli bir hâkimin getirilmiş olmasıdır. Sivil toplumun taleplerinin emekli devlet memurunca değerlendirilip idareye karşı denetim görevi göreceğine (Ombudsmanın kişiliğine değil, konumuna ve seçimine dikkat çekmek isterim) inanmamızı istemek, sivil toplumun akli ile alay etmek anlamındadır.

Görülüyor ki, Ombudsmanlık kurumu da aradığımız çözümü vermemektedir. Bu noktada çözüm, hukuki denetimin sivil toplum kuruluşları aracılığı ile yapılabilmesidir. Yani sivil toplum kuruluşlarını birer hukuki denetimci olarak düşünmek, daha da ileri giderek her vatandaşın bu denetimciliğe katılımını sağlamaktır. İşte o zaman danışıklı dövüş ortadan kaldırılabilir.

STK'lar ülkemizde genel olarak dernek, vakıf, birlik, platform vs. tüzel kişilikleriyle yürütülmektedir. Sivil toplum bu tüzel kişilikler altında ülkenin hukukunu üç türlü denetleme imkânına sahip olacaktır:

1. İlk olarak hemen akla gelen ve sıkça uygulanan yöntem, hukuki bir yanlışa veya zararlı bir sonuca karşı **baskı grubu oluşturma** yoluyla hukuka aykırılığın giderilmesidir. Bu yöntemde amaç hukuk tarafından tanınan **toplantı, gösteri, yürüyüş, basın açıklaması, boykotlar ve kampanyalar yapma hakkı** kullanılarak hukuki yanlışlığın düzeltilmesini sağlamaktır. Burada hemen belirmeliyiz ki, bu eylemlerin hiç biri Valilerin, emniyet müdürlerinin kanunu çarpıttığı gibi **izne tabi değildir**.
2. İkinci olarak, tüzel kişiliğe sahip STK'ların toplumsal menfaatler söz konusu olduğunda tüzel kişilikleri ve/veya üyeleri adına **kanunen tanınan dava açma haklarını** kullanmalarıdır.
3. Üçüncüsü, STK'ların hukuki denetim mercilerine katılmalarıdır. Modern tüketici bilinci ve Tüketici Haklarının kullanılmasına ilişkin yasal düzenlemeler aşağıdaki kurumlara katılım imkânlarını tanımaktadır.
 - Tüketici Hakem Heyetleri
 - Reklam Kurulu
 - İnternet Üst Kurulu
 - İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları
 - Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları

- Hasta Hakları Kurulları
- Farklı alanlarda oluşturulmuş Etik Kurullar.

Hukukun yaygınlaştırılması anlamında son söz, öğretim ve eğitim alanında öğretmenlere ve öğrencilere hukukun yaygınlaştırılması alanında görev bilinci vermek ve bireysel ve toplumsal anlamda sivil itaatsizlik zeminlerinde faaliyet göstermelerinin temini olacaktır.

SİVİL İTAATSİZLİK

“Waldo, why are you not here”

Sivil itaatsizlik her şeyden önce bir “*Siyasi ifade*” biçimidir.

Sivil İtaatsizlik devletin, idarenin eylem ve işlemlerine karşı bir söylem, bir direnme biçimidir ve her zaman siyasi bir yönü vardır. Bireysel ya da kitlesel olarak kural dışı bir protesto yürüyüşü, açlık grevi, vergi ödememe, ulaşımı engelleme, işgal, boykot, direnme gibi pasif direniş örnekleri sivil itaatsizlik olarak adlandırılabilir.

Demokratik hukuk devletinde, siyasi ifadeler ya sistemle bütünleşir, korunur, kurumsallaşır, ya da sistem dışında bırakılır, yasaklanır. Bu kritik çizgiyi belirleyen faktör, her şeyden önce siyasi ifadeye yüklenen “şiddet” unsurudur. Sivil İtaatsizlik, şiddet unsurunu taşımayan bir muhalefet tipi, ya da siyasi ifade biçimidir.⁴⁹

SİVİL İTAATSİZLİK KAVRAMININ MEŞRUIYETİ

Sivil itaatsizlik kavramının hukuk içinde meşruiyeti meselesi doktrinde oldukça tartışmalıdır. Meşruluk izleri Sokrates’e kadar uzanan sivil itaatsizlik kavramının meşruiyetini doktrinde müellifler farklı alanlarda aramışlardır. Kavramın meşruluk alanları Doğal Hukuk, Sözleşme Kuramı, Yararcılık Teorisi ve Pozitif Hukuk düşüncesi içinde aranmıştır. Sivil itaatsizlik anılan her bir alanda meşruiyetini bulmuştur. Arthur Kaufman’a göre, “Hukukun özü direnme hakkıdır. Direnme hakkını kabul etmeden insana diğer haklarını tanımak çok zordur.”⁵⁰

SİVİL İTAATSİZLİĞİN UNSURLARI

- Yasaya aykırılık (illegallite),
- Şiddetsizlik,
- Alenilik (Kamuya açık oluş),

⁴⁹ Orhan Seyfi GÜNER, “Sivil İtaatsizlik”, *BİRİKİMLER-I*.

⁵⁰ Arthur KAUFMAN, “**Hukuk Felsefesi, Hukuk Kuramı, Hukuk Dogmatığı**”, Çev.: Hayrettin Ökçesiz, HFSA/1, Haz.: H. Ökçesiz, İstanbul, 1993, s. 7 vd.

- Hukuk devleti dűŕűncesi ile eliŕmeyen siyasi ahlaki yűnelim, (Ortak adalet anlayıŕına, kamu vicdanına yűnelik bir ađrı.)
- iđneden hukuk normunun yaptırımına katılma ve katlanma tutumu.(Politik ve hukuki sorumluluđun űstlenilmesi)
- Sistemin geneline değil tekil haksızlıklara karŕı olması.
- Ciddi haksızlıklara karŕı yapılması ve haksızlıkla makűl bir iliŕki içinde olması.
- Haksızlıklarla ilgili ifte standart kullanılmaması.⁵¹

Sivil itaatsizlik eylemleri ciddi haksızlıklara karŕı yapılır. Bu kapsamda tarihte bilinen sivil itaatsizlik eylemlerinden ve sivil itaatsiz kiŕilerden űrnekler vermek gerekirse:

- Antigone Olayı
- Sokrates'in Savunması
- Henry David Thoreau
- Mahatma Gandhi
- Ebul Kelam Azad'ın Savunması
- Lev Tolstoy
- Martin Luther King
- Muhammed Ali Clay

DűNYADA SİVİL İTAATSİZLİK ŐRNEKLERİ⁵²

Almanya

Atom enerjisi santrali kurulması amacıyla yapılan, ormanda yer açma alıŕmalarının engellenmesi ve Why'l'da ilk alan iŕgali. (1975)

Őlűmcűl kazaların sıklıkla meydana geldiđi geçit űzerinde tren raylarının 30 saat sűreyle abluka altına alınması. (1973)

Bayer ve Leverkusen firmalarının basamaklarına hasta balıklarla dolu torbalar boŕaltılması. (1980)

Askere Alma Dairesi űnűde celp belgelerinin yakılması ve oturma eylemi. (1982)

Yeni atom silahlarının yerleŕtirilmesini protesto etmek amacıyla metro istasyonlarındaki imdat frenlerinin aynı anda çekilmesi. (1977)

⁵¹ Orhan Seyfi GűNER, a.g.m.

⁵² A.g.m.

Amerika Birleşik Devletleri

Rayların üstünde durarak deniz üssüne giden bir trenin engellenmesi. (Concort, 1987)

Vietnam savaşını protesto etmek amacıyla askerlik dairesinin önünde oturma eylemi. (1967)

Belediyenin otobüslere koyduğu ırklara göre oturma düzeninin çiğnenmesi. (1955)

Fransa

Askerlik hizmetinden kaçınanların bir askeri tören geçidinde pasifist parolalar söyleyerek birlikte yürümeleri. (Paris, 1972)

Atom bombası testini protesto etmek amacıyla vergi ödemekten kaçınma. (Mururoa, 1966)

Hollanda

Atom enerjisini boykot için elektrik hesabının bir kısmının bloke edilmiş bir hesaba yatırılması. (1980-1982)

Askeri hava alanının uçuş kulesinin ve bombalama bölgesinin kuşatmaya alınması. (1971)

İtalya

İşsizliği protesto amacıyla yasadışı ve kendiliğinden yol yapımına başlanması. “Ter-sine Grev” olarak adlandırılmaktadır. (Sicilya, 1956)

Silahlanma harcamalarını protesto amacıyla vergi boykotu. (1986)

Japonya

Askeri bütçenin genel bütçe içindeki oranı nispetinde vergilerin ödenmemesi (1974)

Greenpeace’in 15 metrelik lastik balinasıyla, Japon balina avlama gemilerinin okyanusa açılmalarının engellenmesi. (1987)

İngiltere

“Operation Gandhi” adlı grubun Savunma Bakanlığı’nın girişinde yaptıkları oturma eylemi. (1952)

Muhabirlerin parlamento konuşmalarını yayınlama yasağını delmeleri. (1968)

Greenpeace’in eylem gemisi “sirius” tarafından İngiliz nükleer atıklarının Atlantik Okyanusunda suya boşaltılmasının engellenmesi. (1978)

Danimarka

Otopark yerine halk parkı yapılması talebiyle bir arsanın işgali. (Kopenhag, 1979)

Irak Savaşını protesto etmek amacıyla bir vatandaşın Devlet Başkanının üzerine kırmızı boya serpmesi. (2003)

TÜRKİYE’DE SİVİL İTAATSİZLİK ÖRNEKLERİ

Düşünceye Özgürlük Kitabına İmza Kampanyası

Düşünce Suçuna Karşı Girişim Grubu sözcüsü Şanar Yurdatapan’ın Abdurrahman Dilipak ile birlikte başlattığı “Düşünceye Özgürlük” adlı kitabın 1080 kişinin imzasıyla yayınlanması.

Cumartesi Anneleri

Hasan Ocak adlı kişinin doğum günü partisine gelmeyişi ve 2 ay sonra cesedinin bir ormanda bulunması sonucu ilk kez 27 Mayıs 1995’te İstanbul Galatasaray Lisesi önünde kayıp yakınları tarafından oturma eylemi şeklinde düzenlenen eylem. Halen devam etmektedir.

Sürekli Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık

Susurluk kazasının ardından ortaya çıkan devlet-mafya ilişkisini protesto amacıyla “Aydınlık İçin Yurttaş Girişimi” adı altında bir araya gelen bir grubun çağrısıyla her gece saat 21’de elektriklerin söndürülmesi şeklinde ortaya çıkan eylem.

Başörtüsü Eylemleri

İnanca Saygı-Düşünceye Özgürlük İçin Bütün Türkiye El Ele Eylem

Üniversitelerde uygulanan Başörtüsü yasağını protesto etmek amacıyla, Mayıs 1998’de el ele tutuşmak suretiyle zincir oluşturma eylemi. Eyleme katılan kişi sayısı, kapsadığı coğrafi alan itibariyle dünyanın en büyük sivil itaatsizlik eylemidir. Türkiye’nin bütün il ve ilçelerinde Avrupa’da ve hatta ABD ve Avustralya’da ve bazı Türki Cumhuriyetlerde aynı anda el ele tutuşarak yapılan bir protestodur.

Kocaeli – Sakarya – Akyazı Başörtüsüne Özgürlük Platformları

Kocaeli – Sakarya ve Akyazı’da bu satırların yazıldığı tarihlerde de devam eden başörtüsüne özgürlük eylemleri önemli sivil itaatsizlik eylemleridir.

Akyazı’da Başörtüsüne Özgürlük Platformu olarak başlatılan eylem bu gün 7. Yılında ve 331. Haftasında Adalet ve Özgürlükler Platformu çatısı eylemlerini devam etmektedir.

Sakarya’da Başörtüsüne Özgürlük Platformu 8. Yılına 400. Haftasında eylemlerini devam ettirmektedir.

Kocaeli Başörtüsüne Özgürlük Platformu 9. Yılında ve 421. Haftasında eylemlerine devam etmektedir.

Sekiz Yıllık Kesintisiz Eğitimi Protesto Eylemleri

Pazar günleri Eyüp Sultan Camiinde Sabah namazı sonrası toplu Şekilde dua etmek, Cuma günleri Beyazıt Camiinde namaz sonrası dua ve protesto düzenlemek.

Beyaz Yürüyüş

Tıp Fakültelerindeki başörtüsü yasağını protesto için İstanbul'dan Ankara'ya Tıp Fakültesi ğrencilerinin beyaz önlükleri ile yürümeleri eylemidir. Bu eyleme İstanbul Barosunun bir kısım avukatları da cppelerini giyerek katılmışlardır.

DÖNÜŞTÜRME PROJELERİ⁵³

SEKLERLEŐTİR/TİR/ME-PROTESTANLAŞ/TİR/MA- MUHAFAZAKÂRLAŞ/TİR/MA

Sekülerlik, Yahudi ve Hıristiyan geleneğinde, dıŐarıdan bir yabancı, din adamı olmayan kişi anlamına da kullanılan bir kavramdır. Ancak burada 'yabancı' veya 'din adamı olmayan kişi' anlamıyla değil, Aydınlanmadan sonra ortaya çıkan ve ilahi temeldeki her Őeye meydan okuyup insanı merkeze alan, aklı mutlaklaŐtıran ve aŐkıını reddeden modern zamanlara ait düŐünceler bütünü içindeki anlamıyla ele alınmıştır.

DİN DIŞILIK ANLAMINDA SEKÜLERLEŞ/TİR/ME

Burada seklerliğin "din dışı" Şeklindeki anlamına da karşı ıkmaktayız. Din dünyadan ve hayattan soyutlanamaz. Buna karşın modernitenin diğer ideolojiler gibi hayatı izah sadedinde dine ait alanda da yer almak istemesi nedeniyledir ki, insan aklının ve bilimin fizik alanı fethi çıkmasıyla, hayatın tüm alanlarında dinin etkisini daralttığı, hatta dinî ilişkileri önem-sizleŐtirerek deđersizleŐtirdiđi görülür.⁵⁴ Bu haliyle seküler anlayış, dini özne olmaktan ı-karmıŐ nesneleŐtirmıŐ, dine müdahale etmiştir.

Hıristiyanlığın/Kilisenin Tanrı'nın iktidarını kurmak istemesine karşı çıkan Protestan sy-lem zamanla İslâm âlemine de sirayet etmiŐ ve Tanrı'nın iktidarını istemeyenler, bilerek veya bilmeyerek İslâm düşünce ve yönetiminde olmazsa olmaz unsurlar olan eşitlik, adalet ve benzeri ilkeleri yok sayma eğilimine girmiŐler ve kendi iktidarlarını kurmaya çalıŐmıŐ-lardır. Bu tıpkı, Hıristiyanlığın/Kilisenin dayattığı Tanrı iktidarı gibi, Tanrı adına din adam-

⁵³ Muharrem BALCI, "Hukuk Mesleği ve Misyon-Vizyon Tartışmalarında Tarihi Gerçeklikten Gelecek Tasavvuruna Süreç İŞçiliği", *BİRİKİMLER-II*.

⁵⁴ Ramazan ALTINTAŞ, "Din ve Sekülerleşme", http://www.cumhuriyet.edu.tr/akademik/fak_ilahiyat/der-61/004.htm

larının iktidarının benzerinden başka bir Şey değildi. Ancak sekülerdi, Tanrı'yı, dini dışlıyor, göklere hapsediyordu.

İslâm esasen böylesi bir iktidar anlayışını dayatmıyordu. Ancak yine de tarihi süreç içinde dini sekülerleşme İslâm dünyasına bulaşmıştır. Bu karışıklığın temelinde geçmişin pragmatik ilişkilere dayanan ve karşılıklı tavizlerle ayakta duran cemaat-devlet ilişkisi yattığı ifade edilebilir. Ancak bu ilişkinin yerini “düşünsel olarak içselleştirilen bir devletçilik, milliyetçilik ve tam bağımsızlık”⁵⁵ söylemine bırakması sorgulanmalıdır. Bu sorgulama, “devletle iyi geçinen ve tehdit oluşturmayan bir yapılanmanın giderek kendisini tamamen devletin yönlendirmesine bırakan ve devletin bekasını dini amaçların önüne koyan teslimiyetçi bir formatı”⁵⁶ engellemelidir.

Bahsettiğimiz pragmatik ilişkiler, ayrıca cemaatleşmiş yapıların iktidara oynayan fakat iktidar olmadan devlet olmaya çalışan versiyonunu da geliştirmektedir. Kilisedekine benzer, kendince içselleştirdiği yöntemlerle iktidara gelmeden iktidar ortağı olmayı önceleyen yapılar, aslında kendi prototiplerine zarar verdiği kadar, eğitim-öğretim, hukuk, ekonomi, kalkınma ve siyaset alanında da içinde buldukları topluma zarar vermektedir. Eğitim-öğretim hayatımızın sivilleş/tiril/meye çalışıldığı bu dönemde bu tarz sekülerleşme de önemli bir tehlike olarak karşımızda durmaktadır.

İKTİSADİ ANLAMDA SEKÜLERLEŞ/TİR/ME

Aynı şekilde iktisadi yönden de bir sekülerleşme süreci yaşanmaktadır. Dünyevîleşmek, iktisadî hayatta dinî metin ve otoritelerin referans kaynağı olmaktan çıkması ve bütün dikkatin “insanın bu dünyadaki faydasına” yöneltilmesi, maddî verimliliğin (üretkenliğin) “*her şeyin ölçüsü*” olarak kabul edilmesi şeklinde tezâhür etmektedir.⁵⁷ ‘Müslüman tecrübede’ rızık, bereket ve “*er-Rezzâk*” arasında çok yakın bir ilişki ağı mevcuttur. “Er-Rezzak”, rızık veren anlamında Allah'ın isimlerindedir. Kapitalistleşme süreci yaşamamış toplumumuzda ekonomik faaliyet “rızık” kavramıyla bütünleşmiş, israf kavramı da gereksiz tüketim anlamına kullanılmıştır. Kapitalist Batı'da ise “risk” kavramı egemendir.⁵⁸ Şimdilerde ise modernitenin sekülerleştirici etkisiyle Müslüman bilinçte “rızık ve israf” gibi kavramların anlamlarında bir buharlaşma süreci yaşanıyor. Buna ‘kavramları kelimenin asıl yüklediği

⁵⁵ Yalçın AKDOĞAN, “Din-Devlet İlişkisi ve Cemaatlerin Yapısal Dönüşümü”.

⁵⁶ A.g.m.

⁵⁷ Ramazan ALTINTAŞ, a.g.m.

⁵⁸ Batı'daki “risk” kavramı “rızık” kavramından mülhemdir. 17. yüzyılın başında Amsterdam'da Müslüman düşünörlere ait el yazması kitaplarda keşfedilen ‘rızık’ kavramının İslâm anlayışındaki, ‘Allah'ın insanlara ih-sanı, fakat insanların da bu ih-sanı elde etmek için çaba harcamaları ve sonuçta elde edilen nimet’ şeklindeki anlamının içi boşaltılıp Protestanlığın kadercî anlayışıyla doldurulmuştur. Şöyle ki, “elde edilmesi sadece bazı ‘seçilmiş’ insanlara mahsus ekonomik değer, dolayısıyla seçilmişler dışındakilerin elde edememesi ihtimali çok kuvvetli değer” anlamına gelmek üzere ‘risk’ olarak değiştirilmiş ve insanlığın geleceğine ilişkin tamamen karamsar bin anlama büründürölmüştür.

anamlardan soyutlamak' diyebileceğimiz gibi “*dilin ve dinin sekülerleşmesi*” de diyebiliriz.⁵⁹ Artık öğrenciler ailelerinin yanından okullara gönderilirken, “çocuğumuz iyi bir kariyer ve mevki sahibi olsun, ama dinini de unutmasın” formatında gönderilmektedir. Sivilleşmede sekülerleşmenin dozajı bu haliyle daha net ortaya çıkmaktadır.

Tüm bu tespitleri toplu bir bakışla ifade edersek, sekülerleşmeyi, dini tamamen reddetmek veya dışlamak olarak değil, fakat dini kamusal alandan dışlamak, din duygularının zayıflatılarak sadece vicdanlara hapsedilmesi olarak görmek mümkündür. Bir başka deyişle, araştırmacı Ramazan Altıntaş'ın ifadesiyle, dinin yani Tevhid'in parçalandığı, cennetin yeryüzünde arandığı bir süreçten bahsediyoruz demektir.⁶⁰ Hal böyle olunca, seküler insan dini olanı dünyevileştirerek artık daha çok çalışmak, cenneti bu dünyada an be an yaşamak, inanç ilkeleri ne olursa olsun her nimetten yararlanmak, bunun için de, bu nimetleri kendisine sağlayacak işini/mesleğini en iyi şekilde yapmak zorundadır. Hatta bu işi/dünyevi işleri/mesleği Allah'ın rızasını kazanmak için bir araç olarak kabul etmek durumundadır.

PROTESTANLAŞ/TIR/MA VE SİVİLLEŞME

Burada sanılmasın ki meslek gerçekten de sadece rızık elde etmek için icra edilmektedir. Rızıkın yanında daha önemli bir düşünce/eylem olgusu burada devreye girmektedir. Parçalanmış bir din anlayışında insan zihni toplumsal yapıyı da parçalamakta, özellikle de kendisine diğer insanlardan farklı misyonlar belirlemektedir. Seküler insanın misyonu, Protestanlığın tarih içinde geçirdiği süreci aynen geçirmektedir. Şöyle ki: Protestanlık ile sekülerleşme arasında çok yakın bir ilişki ağı mevcuttur. Protestanlık ibadete ilişkin aygıtları olabildiğince asgari düzeye çekerek, adeta ibadeti, meslek ahlâkı ile dondurmıştır.⁶¹

Protestan inancında kadercilik vardır. Protestanlıkta takdir-i ilâhi tam bir kadercilik anlamındadır. Bunun içindir ki Protestan inanışta insanların mesleklerinde başarılı olup olmadıklarına göre Tanrı katında yerlerinin belirlenmesi anlayışı hâkimdir. Başarılı ve zengin olanlar Tanrı katında makbuldür ve Tanrı tarafından seçilmiştir. Mesleğinin gereklerini yerine getirmemiş olanlar kovulmuştur. Dolayısıyla zengin olan insan cennete gidecek, fakir olan ise gidemeyecektir. O halde ona acımak, merhamet etmek yersizdir. Bu bir kaderdir ve değiştirilemez.

Artık “dünyada cehennem, ahirette cenneti yaşamak” gibi dinsel bir inancın yerini her iki dünyada da cenneti yaşamak gibi “kapitalist” bir inanç almıştır:

Burada bizi bekleyen ve hep müşahede ettiğimiz tehlikeye de dikkat çekebiliriz:

⁵⁹ Ramazan ALTINTAŞ, a.g.m.

⁶⁰ A.g.m.

⁶¹ A.g.m.

Protest yaklaşımla teslimiyetçi yaklaşımın aynı yelpazenin birer ucu gibi görüldüğü ama çoğu zaman da iç içe geçtiği bir durumla, günümüzün en çok tartışılan kavram ve olgusuyla karşı karşıya kaldığımızı görüyoruz. Muhafazakârlık...

MUHAFAZAKÂRLIK VE SİVİLLEŞME

Muhafazakârlık modernliğe karşı ilk tepki olarak alındığında; “sekülerleşmeye, hızlı devrimci değişime, hukuk alanında da resepsiyona, geleneğin ve tarihin dışlanmasıya karşı çıkış” olarak okunabilir. Bu tarz muhafazakârlık felsefi temelleri olan bir muhafazakârlık türüdür. Batıdaki örnekleriyle bazı muhafazakâr düşünürler, siyasi, kültürel, ekonomik ve askeri emperyalizme karşı çıkma, dini ve kültürel çoğulculuğu savunma, Amerikan liberal evrenselciliğini eleştirme, Tanrı’ya, tarihe ve geleneğe karşı saldırılara göğüs germe noktasında ortak bir perspektife sahip olma iddiasındadırlar.

İkinci ve reddettiğimiz muhafazakârlık tarzı ise, Amerikan tarzı siyaset anlayışının ve toplum kurgusunun, geç dönem kapitalizmin ve küreselleşmecî ekonominin değer sistemi olarak gündeme getirildiği neo-muhafazakârlıktır.⁶² Muhafazakârlık⁶³ kapitalizmin teknolojik yönüyle uyurken, modernizme karşı eleştirisi sadece kültürel yönde odaklanmıştı. Yeni muhafazakârlık ise liberalizmle muhafazakârlığı çok sıkı bir şekilde bütünleştirmiştir.

Yeni Muhafazakârlık her ne kadar devletin kurumları sahiplenmesine karşı çıksa da, onun ‘çıplak otorite’ olarak kendinden menkul meşruiyetini güçlendirmeye çalışır. Zira devlet sayesinde ayakta durabilecek, devletten nem’alanacaktır.

Eğitimciler de hukukçular gibi kuralların hızlı değişime, ani manevralara ve modernitenin öngördüğü hayat tarzının hukuk kuralları ile dayatılmasına karşı muhafazakârdırlar. Bu yüzden ki ülkelerde mevzuat ve tedrisat alelacele değiştirilmez. Hatta ‘test edilmiş yaşam biçimleri’ne uygun metinler aranır. Ancak günümüzde öğretim-eğitim ve hukuk üretme bakımından insanımıza dayatılmaya çalışılan yeni muhafazakârlık türü, her gün bir yeni kanun çıkarma ve bir sonraki gün bu kanuna yama yapma, eğitim alanında da her dönem farklı bir model uygulama şeklinde tezahür etmektedir. Bunun başlıca nedenlerinden biri hukuk ve eğitim formasyonu anlamında donanımsızlık olduğu kadar, arzulanan, gıpta edilen yaşam tarzına uyum sağlama kolaycılığıdır.

Din ve devlet işleri ayrımında Ali Fuat Başgil’den mülhem “*dinin devlete karşı nisbî de olsa bir muhtariyet içinde ahlaki ve manevi hayatın nizamı olarak hüküm sürmesine izin verilmesi*” şeklinde tezahür eden muhafazakâr demokrasi anlayışı,⁶⁴ onun modernizmden ve sekülerleşmeden ne denli etkilendiğinin kanıtı sayılabilir. Aynı şekilde, “paranın dini olmaz”

⁶² Fahrettin ALTUN, “AKP ve Muhafazakâr Demokrasi”.

⁶³ Buradan itibaren “muhafazakârlık” dediğimizde “yeni muhafazakârlığı” kastetmiş olacağız.

⁶⁴ Yalçın AKDOĞAN, “Muhafazakâr Demokrasi”, (Berat ÖZİPEK’ten intihalen), s. 41.

özdeyiŐi (!) ve yine ‘dine dayalı siyaset yapılmaması’ anlayışı bir bakıma dini tarif eden ve alanını sınırlayan seküler bir yaklaŐımdır, hatta seküler anlayışla bir nevi “toplum mühendisliği”dir.⁶⁵

Dikkat edildiğinde görülecektir ki muhafazakârlık ve muhafazakârlar, tarihsel olarak da, felsefi olarak da her zaman pragmatist olmuŐlar, ‘deđiŐim’ adına çıkarları önceleyen bir siyasi tutumu benimsemiŐlerdir. Türk tipi muhafazakârlık felsefi bir çabanın sonucu bile değildir. Bu yüzdendir ki Tek Parti döneminin gerçekleŐtirmekte zorlandığı çağdaŐlaŐma uygulamalarının çok partili hayatta muhafazakâr partiler eliyle gerçekleŐtirilen ‘toplumsal değerlerle barışık BatılılaŐma projesi’, aksini söyleyeler de muhafazakârların eliyle dayatılan rafine bir toplum mühendisliği örneğidir.⁶⁶ Amiyane tabirle “daha önce de gördüğümüz oyun”un yine “demos”a dâhil olmak isteyenler eliyle yapılıyor olması ilginçtir. Atina’da Demos dıŐından birinin Demosa dâhil olmak istemesi ve olması onun özgürlüğe kavuŐması anlamına geliyordu. Ancak Türkiye’de özgürlüğünü kaybetmek anlamına geliyor.⁶⁷ Aslında demosa dâhil olmak isteyenlerin de bir özgürlük mücadelesi içinde olduklarını varsaymaktayız.

Örnekleme muhafazakârlık anlatımlarımızdan çıkarılabilecek önemli sonuç; bildik toplum mühendisliği işlevinin tam bir pragmatist yöntemle ve üstelik hukuk eliyle, eğitimcilerin ve hukukçuların alet edilerek yapılıyor olmasıdır. Bu bağlamda çok önemli bir söylem ve bu söylemle birlikte yapılacak iş bizleri bekliyor demektir. Bu işin adı, **iman-amel ilişkisi (bü-tünlüğü)** kapsamında bir alt yapı oluŐturulması söylemi ve iŐlevidir. Yeterli imanî-amelî-ahlakî ve hukuki donanımdan ve hukuk bakış açısından yoksun (hukukçu olsun olmasın) siyasetçiler eliyle ve hukuku kullanarak yapılan yasalar ve uygulamalarla toplumsal dönüşüm projelerine destek kıtaları oluŐturmanın önüne geçmek gerekmektedir.

SONUÇ

Bu tebliği hazırlarken Taksim Gezi Parkı Olayları patlak verdi. Türkiye bambaŐka, bu güne kadar örneğini az da olsa gördüğümüz fakat okuyamadığımız bir sivilleşme pratiği ile karŐılaŐtı. OkuyamamıŐtık, zira biz 60-70’li yılların eğitim yöntemleri ile yontulmuŐ, yönlendirilmiŐ ve kurgulanmıŐ bir gençlikten geliyorduk. Mevcut iktidar ve muhalefet de bizden farksız değildi. Onlar da sokağı okuyamamıŐlardı. Sokakta “tribün” çocukları vardı ve birbirlerine “gider yaparak” geliŐiyorlardı. Bu çocuklar kendilerini de yönlendirenlerin de tersleriyle “bir gün fark ettiler ki kendilerinden çok daha önemli birisi kendilerine ‘gider’ yapıyordu. Her Şeyi belirliyor, en üst düzeyden okuduğu dünya haritasını paylaŐmıyor, so-

⁶⁵ Akif EMRE. “**Toplum Mühendisliği Projesi Olarak Muhafazakârlık**”.

⁶⁶ A.g.m.

⁶⁷ Burada, sınıf atlama çabasıyla magazin gazetelerine malzeme olan bazı siyasilere ve sanatçılarla ilgili olarak, “*Aramıza hoŐ geldin (...)*” manŐetleri hatırlanmalıdır.

kaktakini adam yerine koymuyor, çapulcu olarak vasıflandırarak hakaret ediyor, üstelik kendilerinin tabiri ile sokağa ‘gider’ yapıyor”du.

Gerek iktidar, gerekse muhalefet, hatta sivil toplum kuruluşları, siyasi örgütler ve hatta Tak-sim Gezi Parkı Platformu adıyla 1,5 yıl önce oluşturulmuş Platform da bu çocukları, sokağı, tribünü okuyamamıştı.^(*) Okuyabilenler de kasıtlı olarak devlete, devletin emniyet güçlerine karşı yönlendirmişlerdi.^(**)

Kimdi bunlar? Üç-beş, 10-20, bazı yerlerde de 40-50 kişilik topluluklar halinde, 20 yaş^(***) altı, her şeyi kendi aralarında paylaşan, yardımlaşan, karşı cins ve yakın arkadaşlık felsefe-siyle kurulu, iletişimi en üst seviyede kullanabilen, birçoğu temiz aile çocukları fakat aile ve sistem dışında bırakılmış gençler. Bu gençleri kimse tanımadığı, anlamadığı, anlamak işle-rine gelmediği için bunlar da kendi aralarında ortak dil oluşturmuş, kolonilerini kurmuş, yeri geldiğinde de birinin diğerine “gider” yapabildiği küçük topluluklar.

Evet, yeni bir kuşak geliyordu. İlgilenilmemiş, sistem dışı bırakılmış, sisteme katılamamış, okullarca eğitilememiş / adam yapılamamış, sorumluluğu sadece en yakınındaki insanlarla sınırlanmış, aile, okul, geniş çevre kavramlarına uzak bir gençlik. İktidarların okuldan sonra sivil toplum kuruluşları yerine sadece belediyelerce eğitilmelerine izin verdiği, bu nedenle de nevezur “Bilgi Evleri” ve “Gençlik Merkezleri”ne yabancı kalmış bir gençlik. Sistemin aktörlerinin adaleti sağlayamamalarından **öfke üreten** bir gençlik. Üstelik bu 20 yaş altı gençlik ülke nüfusunun 1/3’ünü, 20 milyonunu oluşturuyordu.

Soğuk savaş mantığı ile devletin, belediyelerin ve polisin uğradığı saldırıları dillendiren, yayınladıkları bildirilerle Başbakanlık Basın Yayın Enformasyon Merkezi gibi çalışan bazı sözümona STK’ların da belediyeleştiği, devletleştiği bir sistemde bu çocukları sokaktan başka kuşatacak bir kurum olamazdı. Evet, yanlış duymadınız, sokak artık bir kurum haline geliyor, kurumlaşıyor. Bunda da mevcut siyasal, hukuk ve eğitim sisteminin, kavramın ve olgunun içeriğine aykırı sivil toplum anlayışının birinci derecede payı vardır.

Tüm dünyada gördüğümüz, İslam Dünyası’nda da Tahrir olarak isimlendirilen bir sivilleş-me olgusuna tanık oluyoruz. Hangi gelişme, hangi akım, hangi moda dünyanın herhangi bir yerinde görülmüş de başka bir ülkeye bulaşmamış? Böyle bir şey düşünülebilir mi? Bizler hala 68 kuşağı gençleri değil miyiz? Batıda, özellikle de ABD’de yaşanan Wall Street işgali ve işgali planlayan Occupy Hareketi’nin ‘dünyayı değiştirmek, yeni bir hayat kurmak’ ola-rak hedeflediği olaylarla Gezi olayları arasında ilişki kurarak, üstelik sadece bu ilişkiyi baz

(*) Bu tebliğimizin siyaset, ekonomi, hukuk ve eğitim kurum ve kuruluşları üzerine tahlilleri değil, bunların muhatabı insanlar, özellikle de gençler üzerine kurulu olduğu gözden kaçırılmamalı.

(**) Burada Gezi Olaylarının ikinci haftasında uluslararası kuruluşların olaylardaki dahlini, yönlendiriciliğini ve yıkıcılığını hatırlamak gerekir.

(***) 20 yaş üstü grupları yok saymıyoruz, ancak bunların da sistem dışı bırakılmış olmalarına dair duyguları nedeniyle aynı kategoride değerlendiriyoruz.

alarak bu eylemin geçiciliğinden, yönlendirildiğinden, örgütler tarafından kullanıldığından hareketle izah etmek de ayrı bir yanlışlık olarak görülmelidir. Ortada artık siyasallaşmış soysal bir hareket vardır ve bu hareket kendiliğinden gelişmese de, okyanus ötelерinden faiz lobisi tarafından yönlendirilse de, bir anda tüm ülkede etkin hale ge/tiri/lmiştir. Konu, hareketin bastırılması olmaktan çıkarılıp, bu gençleri anlamak, neden ve nereden geldiklerini sorgulamak, şahsi ve bireysel sorumluluğumuz tahtında olaya soğukkanlı yaklaşarak, bu denli sivilleşmenin bir anda mı toplumu sardığını anlamaya çalışmaktır.

Yukarıdan beri ifade etmeye çalıştığımız sivilleşme, patolojik bir şekilde, kontrolsüz olarak yaygınlaştığından Şu anki çaresizliği yaşamaktayız. Eğitim sistemimizde sağcılışmadan açılmaya, hatta yırtılmaya varan savrulmalar içinde bu gençlere başka bir seçenek bırakılmadığı çok daha önceleri görülmeliydi. Tüm teknolojik imkânlardan en üst düzeyde yararlanabilen bir gençliği “**Soğuk Savaş Yöntemleri**” ile kontrol altında tutma isteğı geri tepti, tepmeye de mahkûmdu. Yapılacak iş adam yapma (eğitim)dan önce bu gençleri bilgi ile tanıştırmak olmalıydı. Onlara disiplin kurallarını öğretmekten dünyayı ve kendilerini tanımayı öğretemedik.

Herkes şöyle bir geçmişe ve günümüze nazar etmeli. ‘Önce insan’ diye meydanlarda kitlelere hitap ederken, önce insana ilişkin olarak bu gençlere insan nedir, nasıl bir varlıktır anlatılmış mıdır? Biyoloji dersinin dışında fitratın bilgileri verilmiş midir? Ulusal ve uluslararası bağımlılık şebekelerinin köleleştirme işlemleri tanıtılmış mıdır? Nefsini, aklını, dinini, neslini ve malını koruma refleksi ve düşüncesi benimsetilmiş midir? Takdir edilmelidir ki bu ameliyenin adı öğretim-eğitimidir ve sürekli yaz-boz tahtasına döndürülen bu milli eğitim sistemi ile mümkün görülmemektedir.

Gelinen noktada istemesek de üstümüze üstümüze gelen sivilleşmenin önce bilgisini, sonra da yöntemini, kurallarını belirleme zarureti vardır. Gelecek bizim geleceğimiz, çocuklarımız bizim çocuklarımız ve geleceğimizdir. Çocuklarımıza insanın üç boyutlu ilişkisini öğreterek, onları birbirlerine gider yapmaktan (posta atmalarından) korurken, diğer yandan da sistemin açıklarını/yanlışlarını tespit edip bireysel ve toplumsal sorumluluk temelinde insanca yaşamalarının yolunu bulmalıyız. Sivilleşmenin sivil toplumdan geçtiğini, sivil toplumun da öyle başıboş bırakılmış topluluk olmadığını, fitrî ve vahyi ilkelerle donatılmaktan geçtiğini, kendiliğinden sivilleşmenin ve sivil toplumun serseri mayın gibi nereye savrulaçağının bilinemeyeceğini görmenin zamanı gelmiştir.

Son Taksim olayları milli eğitim adı altında eğitim yapmak yerine öğretim yapmayı, insanı, tabiatı, yaratıcıyı, tabiatın kanuniyetini, sünnetullahı, insanlar arasındaki ilişkileri sağlıklı öğretmenin yollarını yeniden düşünmeyi hatırlattı. Sivil itaatsiz olarak önümüze çıkan bu tabloyu, “İzzet ve kudretin Allah’a ait olduğunu” kabule yönlendirmenin yollarını aramalıyız. Sivilleşmeden anladığımız budur.

KAYNAKLAR

- Aaron FALBEL, “**Öğrenme? Tabii... Eğitim? Yok, Hayır Kalsın**”, *Alternatif Eğitim*, Editör: Matt HERN, Kalkedon Yay., İstanbul 2008.
- Adnan ERTEM, *Vakıf, Vakfın Menşei İle İlgili Görüşler Ve Türk Toplumunda Vakıf*, Yüksek Lisans Tezi.
- , “**Osmanlı’dan Günümüze Vakıflar**”, *Divan*, İlmî Araştırmalar, 1999/1, Sayı 6.
- Ahmet MUMCU, *İnsan Hakları & Kamu Özgürlükleri*, Savaş Yay., Ankara 2003.
- Akif EMRE, “**Toplum Mühendisliği Projesi Olarak Muhafazakârlık**”, *Anlayış* dergisi Sayı: 9.
- Ali BULAÇ, 22.09.2002, Özgür-Der’in tertip ettiği “**Avrupa Birliği Süreci ve Müslümanlar**” konulu Forumda yaptığı konuşma.
- Ali Yaşar SARIBAY, *Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam*, İletişim Yay. İstanbul 1995.
- Aliya İZZETBEGOVIÇ, *Doğu ve Batı Arasında İslam*, Nehir Yay., İstanbul 1994.
- Antohny SULLIVAN, “**Muhafazakârlık, Çoğulculuk ve İslâm**”, *Liberal Düşünce* dergisi, Sayı: 5.
- Arthur KAUFMAN, “**Hukuk Felsefesi, Hukuk Kuramı, Hukuk Dogmatığı**”, Çev.: Hayrettin Ökçesiz, HFSA/1, Haz.: H. Ökçesiz, İstanbul, 1993.
- E. A. RAUTER, *Düzene Uygun Kafalar Nasıl Oluşturulur*, Bakış Kitaplığı, İstanbul 1999.
- Eric HOFFER, *Aklın Muhteris Çağı*, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2000.
- Fahrettin ALTUN, “**AKP ve Muhafazakâr Demokrasi**”, *Anlayış* dergisi, Sayı: 9.
- Hüseyin HATEMİ, 1996, Didim’de “**Dünya Müslüman Hukukçular Konferansı**”nda sunulu Tebliğ. *BİRİKİMLER II*.
- İlhan F. AKIN, *Temel Hak ve Özgürlükler*, İstanbul 1968.
- Ioanna KUÇURADİ, “**Adalet Kavramı**”, Der.: Hayrettin ÖKÇESİZ, *Çağdaş Hukuk Felsefesi ve Hukuk Kuramı İncelemeleri*, İstanbul 1997, Alkım Yay.
- İsmet SUNGURBEY, “**Hak Nedir?**”, Der.: Hayrettin ÖKÇESİZ, *Çağdaş Hukuk Felsefesi ve Hukuk Kuramı İncelemeleri*, İstanbul 1997, Alkım Yay.
- İvan ILLICH, *Okulsuz Toplum*, Şule Yay., İstanbul, Ekim 2010.
- John Taylor GATTU, “**Devlet Eğitimi Denen Kabus: Neden Bireysel Düşünceyi Yok Eden Bu Sistemi Değiştirmeliyiz?**”, *Alternatif Eğitim*, Editör: Matt HERN, Kalkedon Yay., İstanbul 2008.

- Kemal İNAL, *Eğitim ve İktidar*, Ütopya Yay., İstanbul 2008.
- , *Eğitim ve İdeoloji*, Kalkedon Yay., İstanbul 2008.
- Matt HERN, *Alternatif Eğitim*, Kalkedon Yay., İstanbul 2008.
- M. Semih GEMALMAZ, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, Beta Yay İstanbul 1997.
- Muharrem BALCI, “**Hukuk Mantığı**”, *BİRİKİMLER–I*, İstanbul 2003.
- , “**Türkiye’de STK’ların Zaafları ve Öneriler, Genç Hukukçular Hukuk Okumaları**”, *BİRİKİMLER–II*.
- , “**Hukuk Mesleği ve Misyon-Vizyon Tartışmalarında Tarihi Gerçeklikten Gelecek Tasavvuruna Süreç İşçiliği**”, *BİRİKİMLER–II*.
- , “**Tabii Hukukta Hak - Adalet - Özgürlük Kavramları Analizi (Eleştirel Bakış)**”, *BİRİKİMLER–II*.
- Orhan Seyfi GÜNER, “**Sivil İtaatsizlik**”, *BİRİKİMLER–I*, İstanbul 2003.
- Rabindranath TAGORE, “**Papağanın Masalı**”, *Alternatif Eğitim*, Editör: Matt HERN, Kalkedon Yay., İstanbul 2008.
- Ramazan ALTINTAŞ, http://www.cumhuriyet.edu.tr/akademik/fak_ilahiyat/der61/004.htm
- , *Din ve Sekülerleşme*, Pınar Yay., İstanbul 2005.
- Rüştü YEŞİL, “**Sivilleşme ve Eğitim Üzerine**”, <http://www.ilkadimdergisi.net/node/1433>
- Sema DEFNE, “**Medeniyetin Anası ve Yaratıcısı Olarak Vakıflar**”, *BİRİKİMLER–II*.
- Vecdi ARAL, *Hukuk Felsefesinin Temel Sorunları*, İstanbul 1992.
- , “**Hukuki Değer Olarak Adalet**”, Der.: Hayrettin ÖKÇESİZ, *Çağdaş Hukuk Felsefesi ve Hukuk Kuramı İncelemeleri*, Alkım Yay., İstanbul 1997.
- Vehbi HACIKADİROğLU, “**Doğal Hukuk Sorunu**”, HFSA, Sayı: 4.
- , “**Haklar ve Ödevler**”. Der.: Niyazi ÖKTEM-Ahmet Ulvi TÜRKBAğ, *Felsefe, Sosyoloji Hukuk ve Devlet*, Der. Yay., İstanbul 2001.
- Vinoba BHAVE, “**Özel Olan ve İmha Edilen**”, *Alternatif Eğitim*, (Ed.) Matt HERN, Kalkedon Yay., İstanbul 2008.
- Yalçın AKDOğAN, *Muhafazakâr Demokrasi*, Alfa Yay., İstanbul 2004.
- , “**Din-Devlet İlişkisi ve Cemaatlerin Yapısal Dönüşümü**”, *Bilim ve Düşünce* dergisi Sayı: 1.
- <http://www.ahilik.gen.tr/>